

KUBBEALTI

AKADEMİ

MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ

Kemal Yurdakul AREN

Mehmet DEMİRCİ

Nâzik ERİK

Belkıs GÜRSOY

Sadettin ÖKTEN

Ahmet Yüksel ÖZEMRE

İskender PALA

Zeynep ULUANT

YIL: 24

NİSAN 1995

SAYI: 2

AKADEMİ

MECMÛASI

YIL: 24

NİSAN 1995

SAYI: 2

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI,

– Üç ayda bir çıkar.–

**Kubbealtı Akademisi
Kültür ve San'at Vakfı
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi a.**

Sâhibi

Sinan ULUANT

Yazı İşleri Müdürü

İlhan AYVERDİ

Yayın Danışmanları:

Prof. Dr. Mustafa Fayda

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

Prof. Dr. Kâzım Yetiş

Dr. İbrahim Aydın Yüksel

Haberleşme Adresi

Peykhâne Sok. Nu. 3

34400 Çemberlitaş-İstanbul

Tel: (0 212) 516 23 56

Fax: (0 212) 517 14 60

Posta Çeki Nu.

337056

Yurtiçi Abone Şartları

Yıllık: 240.000.- TL.

Öğretmen ve Öğrencilere

Yıllık: 150.000.- TL.

Yurtdışı Abone Şartları

35 DM

30 \$

Mecmûamızdaki yazılar
kaynak gösterilerek ıktibas
edilebilir.

Temsilcilerimiz

Türkiye Diyanet Vakfı

Ankara Yayınevi

Necatibey Cad. Ankara İş Hanı

Nu. 8/32-33 Sıhhiye

ANKARA

Ecdâd Kitapevi

Mithat Paşa Cad. 46/8

Lades Han Alt Kat

Yenişehir - ANKARA

Bilge Kitapevi

Atatürk Cad. Osmanlı İş Hanı

Nu. 105

BURSA

Akademi Kitapevi

159. Sok. 6/A Bornova-İZMİR

Malatya Üniversite Kitapevi

Vilâyet Arkası

Selçuk İş Hanı Nu. 83

MALATYA

Furkan Kitapevi

İstiklâl Cad. Letâfet Sok.

Nu. 52 Başoğlu İş Merkezi

SAMSUN

Basıldığı Yer:

Onur Grafik Ltd.

Tel: (0 212) 516 10 72

Çemberlitaş-İstanbul

İÇİNDEKİLER

Kızıl Elma	Sâmiha AYVERDİ	5-7
Sâmiha Ayverdi ve Tasavvuf	Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ	8-20
Bolu Beyi	Zeynep ULUANT	21-23
Mekke Manzûmesi	Sadettin ÖKTEN	24
"Hristiyan Toprağında İslâmiyet" Mes'elesi	Prof. Dr. Ahmet Yüksel ÖZEMRE	25-33
Onat Kutlar'ın Ardından	Nâzik ERİK	34-38
Fâtiĥ Âşık Oldu	İskender PALA	39-45
Muallim Nâci'de Millî Yönelişler	Yrd. Doç. Dr. Belkıs GÜRSOY	46-70
Kocamustafapaşa'dan Amerika'ya	Zeynep ULUANT	71-73
Gördüklerimiz-Okuduklarımız	Kemal Y. AREN	74-77

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târîhli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

KIZIL ELMA

Sâmiha AYVERDİ

Adına "Kızıl elma" dediğimiz millî gâyemizin hedefi, zamanlara göre türlü sûretlerde tecellî ederek Türk milletinin karşısına çıkmıştır.

Fazlına, fazîletine ve bilgisine güvenilir bir insan olan İlhan Ayverdi Hanım'ın gayret ve himmetinin eseri olarak hazırlamakta olduğu Büyük Türk Lûgatı içindeki Kızıl elma maddesini buraya nakletmenin faydasına inanmış bulunuyoruz.

Şöyle ki, "Oğuz Türklerinden itibâren Türk cihan hâkimiyeti ülküsü-ne verilen isim. Kızıl elma, Türkler için ne yönde olursa olsun ulaşılması gereken ülkelerin, ulaşılmadan önceki sembolü olmuştur. Türkler için İstanbul "Bizans", Roma, Beç "Viyana" birer Kızıl elma idi.

Ziya Gökalp'te bu söyleyiş yeni bir tefsir ile Pantûranizm ülküsü olan Tûran ile aynı mânâda kullanılmıştır."

Şimdi birisi çıkıp da, "Bugünün Kızıl elma'sı nedir?" diye soracak olursa bu suâlin karşılığını vermekten âciz bulunduğumu söylesem yanlış iş mi yapmış olurum?...

Bugün Müslüman Türk'ün de boğuntu içinde bulunmasının gerçek sebebi, o millî hedefini gözden de gönülden de kaybetmiş olması ile îzâh edile gerek. Öyle ki, geçmişin şevket ve kudret asırlarına bakacak olursak, pâdişahların orduyu büyük mefkûreler uğrunda coşturup şevke getirdiğine şahit olduğumuz pek çok misâller görürüm.

Nitekim seferde ordunun başında bulunan Kânûnî'nin sulh zamanlarında da kışlalara gidip askerın elinden şerbet içerek onlara iltifatta bulunduğunu ve bardağın da altınla doldurulup iadesini emrettiğini, ayrılır-

ken de "Kızıl elma'da görüşürüz!" diye askeri şevke getirdiğini Hammer târihinde yazmaktadır. Hattâ, Osmanlı sultanlarının da Yeniçeri Ocağı'nı ziyâret ettikleri zaman, aynı merâsimle ocaktan ayrılırken askere hedef gösteren bu temennîyi tekrar ettiklerini Karl Teply de "Türk Halk Menkıbelerinin Işığında Viyana Muhâsarası" adlı bir bildirisinde yazmaktadır.

Bütün bunlardan sonra Kızıl elma'yı kaybedenler, onlar da kimlerdir? denecek olursa: Biziz... cevâbını vermek gerek. Zîra eskiden bu ülkede halka mâl olmuş bir Kızıl elma vardı.

Belki şimdi de öyle. Ama akıl hastânesinden kaçmışcasına tepinerek dans edenler için, Kızıl elma, yaptıkları işlerin zirvesine erişmek bir gâye, yâni Kızıl elma'yı elde etmektir, denilebilir.

Bir hekimin gâye olarak mesleğinin en üst basamağına ulaşmaya çalışması da onun Kızıl elma'sıdır. Ne ki, Müslüman Türk milletinin şaşmaz ve asırlar boyu adım adım yaklaşmak istediği Kızıl elma'sı da Bizans'ı ele geçirmek, o tamamlanınca da, hep İlâ-yı Kelimetullah aşkı ile daha ilerilere gitmek gâyesi oluyordu. Öyle ki, dünyâya Müslüman-Türk gerçeğini yaymak için üç kıt'aya hükmeden bir imparatorluk kurmak, Osmanlı'nın Kızıl elma'sı idi.

Acabâ bugün Türk için Kızıl elma nedir?

Pâdişâhın; vezirleri, ordusu ve halkı için Kızıl elma aşkına can fedâ ettiği o celâdet, o kudret ve azmin kökü, sulanmayan çiçekler gibi solmuşsa benziyor.

* * *

Bugün Kızıl elma'ya kılıçla ulaşmanın artık muhâl olduğu bir devirde yaşadığımıza göre Müslüman-Türk'ün kılıçla değil irfanla satın alınmış bir İlâ-yı Kelimetullah gibi yüceden yüce bir gâyenin eteğine yapışmadan, Türk milletinin hem kendisine, hem de dünyâya ışık saçması düşümleriz.

İşte ters yorumladığımız ve bir an evvel unutmamız gerek olan "Yurtta sulh cihanda sulh!" diye Türk'ün elini kolunu bağlayıcı bir fikri nasıl kabul edebiliriz?

Öyle ki, "Hatay bizim mi?" diye soranlara Cumhûriyetimizin kurucusunun cevâbını ne çabuk unuttuk? Şöyle ki, bu gibi sorulara Atatürk: "Türk'ün ayak bastığı yer Türk'ündür." cevâbını vermiştir.

Nitekim, 1933'de Ankara'daki bir mülâkâtında Mc. Arthur'un, "Türk'ün geleceği hakkındaki tasavvurlarınız nedir?" sorusuna: "Allah nasibeder, ömrüm vefâ ederse Musul, Kerkük ve Adalar'ı geri alacağım, Selânik de dâhil Batı Trakya'yı Türk hudutları içine katacağım." cevâbını verdiği de gene bu meşhûr generalin hâtıralarını yazdığı kitabında kayıtlıdır ki, bu kitabı okumak herhâlde târihe karşı gereken saygıyı göstermek olur.

* * *

Ne yazık ki, bütün bunlar Türk halkının gönlünden de kulağından da uzak tutulmuş bulunuyor. İsmet Paşa'nın nasıl bir gafletle üstüne basa basa tekrarladığı ve Türk'ü daracık çevresinde hapsedişini benimsemek bizim için bir gerileyiş değil de ya nedir?

*Aramızdan ayrılışının 2. yılında,
azîz rûhûna fâtihalarla...*

SÂMIHA AYVERDİ VE TASAVVUF*

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Sâmiha Ayverdi (1905-1993) 88 yıllık ömrünün son 55 senesini durup dinlenmeden yazmakla geçirmiştir. Dilimizin bu usta ve îmanlı kaleminin yayınlanmış 40'a yakın kitabı ile 250 civarında yazı ve makâlesi bulunmaktadır⁽¹⁾. Bir kısmı roman, hikâye ve hâtırat türünde olan bu yazıları kabaca târih, tefekkür, hâtırat ve eğitim ağırlıklı diye tasnif etmek mümkündür. Sosyal, kültürel, dînî ve ahlâkî konular, Türk târihi, Türk dili, maârifimiz, misyonerlik, Türk-Rus münâsebetleri, âile, doğru din anlayışı, taassup, ahlâk ve fazîlet gibi hususlar, üzerinde durduğu başlıca mes'elelerdir.

Bütün bunlar arasında tasavvuf inancı ve düşüncüsü bilhassa dikkati çeker. Onun târihî, dînî ve fikrî yazılarındaki temel unsurlardan başlıcası tasavvuf düşüncesidir. Özellikle ilk romanlarında **Aşk Budur, Batmayan Gün, Ateş Ağacı, Yaşayan Ölü, İnsan ve Şeytan, Son Menzil, Yolcu Nereye Gidiyorsun ve Mesihpaşa İmamı**'nda tasavvufî düşüncüyü, tasavvufun telkin ettiği ilâhî aşkı, olgunluğu, iç tasfiyesini ve üstün ahlâkı bıkıp usanmadan anlatır ve tanıtır. Mütefekkirimizin esas gâyesi roman yazmak değildir. Belki de bu eserler roman tekniği bakımından zayıf bile sayılabilirler. Onun asıl amacı bir roman örgüsü ve çatısı içinde, oradaki olayla-

(*) Türk Kültür ve San'at Derneği'nce 12 Kasım 1994'de İzmir'de düzenlenen Sâmiha Ayverdi'yi anma panelinde yapılan konuşmanın genişletilmiş şeklidir.

(1) Sâmiha Ayverdi'nin hayâtı ve eserleri hakkında bkz.: **Kubbealtı Akademi Mecmûası**, Ekim 1988 ve Nisan-Temmuz 1993 sayıları; Kâzım Yetiş, **Sâmiha Ayverdi**, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1993

rın sürükleyiciliği vâsıtasıyla fikrini ve mesajını duyurmaktır. Elhâk, bu gâyesini fevkalâde başarılı bir biçimde gerçekleştirmiştir. Sâdece bu romanlardaki müsbet-menfî tipler ve onlar vâsıtasıyla dile getirilmek istenen görüşlerin tasnif ve tahlîli bile bize çok şey kazandırabilir.

TÂRİHİMİZDE TASAVVUF

Bilindiği gibi, Türkler'in İslâmiyet'i kabûlünde tasavvuf anlayış ve üslûbunun tesîri büyük olmuştur. Ahmed Yesevî ve tâkipçilerinin hizmetleri bunun bir nümûnesidir. Anadolu'nun fethinde, Türkleşip İslâmlaşmasında, alp-erenlerin, kolonizatör Türk dervişlerinin, yâni çeşitli tasavvuf zümrelerinin hizmetleri târihin şehâdetiyle sâbittir. Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında⁽²⁾ ve sonraki asırlarda dînî, sosyal, kültürel ve hattâ askerî hayatımızda tekke ve tasavvuf mensuplarının rolleri büyük olmuştur.

Tasavvuf anlayışı Müslüman Türk'ün iliğine kemiğine işlemiş ve dünyâ görüşünün rehberi olmuştur. Bu anlayış, bencil dünyâları içinde kabuk bağlamış kütleleri, uyuşukluktan ve dengesizlikten kurtararak, onlara yapıcı ve atılgan bir karakter vermiştir. Böylece asırlarca toplumun derûnî sağlığını ve ictimâî âhengini temin ederek kütleleri ferâgatli aksiyonlara itmıştır. Tasavvuf, toplumları tevhid sırlarıyla aşıl原因arak güçlendirmiş ve güvenilir hâle sokmuştur⁽³⁾.

Böyle düşünen mütefekkirimiz bir yanlış anlamayı düzeltir: "Tasavvufu, dergâhlarda haykırıp bağırmak zannedenler azîm hataya düşmüşlerdir." der ve hemen bir iç tenkit yapar: "Postnişînler, şeyhülislâmların eteğini öpmek derekesine inmekle, bir devlet sığıntısı olmasından sonradır ki, iş çıkırından çıkmış ve iktidârın âtifeti dergâhlara hükmeder olmuştur. (Aynı yer)

Cemiyetler bir bütündür. Düşüş ve gerileyiştten her kurum belli ölçüde payını alır. Tekke mensupları da birer insandır, aynı toplum içinde ya-

(2) Bkz. Mehmet Demirci, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Mutasavvıfların Rollerini", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Ekim 1987 sayısı

(3) Sâmiha Ayverdi, *Bağ Bozumu (Hâtûralar-Makâleler)*, s.268, Hülbe yayını, İstanbul 1976

şamaktadırlar. Osmanlı'nın duraklaması ve gerilemesi sırasındaki kötü gidişten elbette onlar da etkilenmişlerdir. Nitekim yazarımız Osmanlı'nın çöküşü sırasındaki inkırazdan tarikatlar ve dergâhların da payını aldığını söyler. (Bağ B.98) Fakat bütün iftirâlara rağmen gene de dergâhların son anlarına kadar, cemiyetin bir çeşit emniyet süpabı vazifesini gördüğünü belirtir⁽⁴⁾.

Bugünün insanına târihimizdeki dergâhları ve toplum içindeki fonksiyonlarını tam olarak anlatmak zordur. Çünkü bunların günümüz Türkiye'sinde karşılığı yoktur. Dergâhlar, tâbir câizse, halk eğitim kurumları gibi idi ve çok yaygındı. Daha ziyâde rûhî-mânevî ihtiyaçlara cevap verirdi. Bunun yanında hat, tezhip, mûsikî gibi çeşitli güzel san'atlara beşiklik ederlerdi. Mevlevî dergâhları üst seviyede Türk mûsikîsi konservatuarı sayılırdı. Halk, ulemâ, asker veya idâreci sınıftan, her seviyede ve her mevkideki insanın herhangi bir tarikat mensûbu olması gayet tabîî idi.

Zamâna ayak uyduramayan Osmanlı Devleti nihâyet yıkıldı. Pek çok kurum gibi, dergâhlar da bu yıkılışın enkâzı altında kaldı. XIX. yüzyıl başlarından beri câzibe merkezi Batı idi. O sıralarda Batı'da pozitivist ve materyalist düşünce hâkimdi. Bu düşüncenin din ve tasavvufu bağdaştırması zordu. Bizim aydınlarımız da çoğunlukla pozitivist düşüncenin etkisindeydi. Cumhuriyetimizin kurucuları da bu etkiye açıktı ve onlar yeni ve modern bir toplum meydana getirmek istiyorlardı. Bunu sağlamak için eskiye âit pek çok kurum gibi tekkeleri de kapattılar. Kendi mantıkları içinde haklıydılar.

Tasavvuf inancı ve düşüncesi geniş şekilde dergâhlarda yaşatılmakla berâber, bu kurumların kapanmasıyla, fikir ve inanç yok olacak değildi. Esâsen kapatılan sâdece tesislerdir, fikir ve inanca müdâhale söz konusu olamaz. İşte Sâmiha Ayverdi'nin hizmeti burada kendini göstermektedir. Hemen her türden eserinde tasavvuf inancı ve düşüncesini başarıyla anlatmış, zengin bir kültür ve inanç malzemesinin günümüz insanına aktarılıp tanıtılmasında bir köprü vazifesi görmüştür. O, dergâhların kapalı olduğu devirlerde, tasavvufu eserlerinde yaşatmıştır.

(4) Sâmiha Ayverdi, *Ne İdik Ne Olduk (Hâtıralar)*, s.105, Hülbe yayını, İstanbul 1985

Sâmiha Ayverdi'nin üstâdı Ken'an Rifâî (ö.1950) bir dergâh şeyhi idi. Her işi Hak'tan bilmek gerektiğine inandığından, dergâhların kapatılma emrini de Hakk'ın bir tecellisi olarak görüp hoş karşılamıştır⁽⁵⁾. Bu konuda Ayverdi'nin düşüncesi de aynı olmakla birlikte, aradan 50-60 sene geçtikten sonra dergâhların kapatılmasıyla ilgili bir sorgulamada bulunur. Yazarımız, tamâmen fikrî planda kalmak üzere bir değerlendirme yapar: Ayverdi, dergâhların kapatılmasıyla taassup ve dinsizlik arasında ilgi çekici bir bağ kurar ve şöyle der: "Eskiden cemiyette dindar insanlar vardı, fakat müteassıp kütleler yoktu. Bugün ise din anlayışı taassup ile el ele vermiş, hattâ müteassıp olmayanı dinsiz kabul eden bir dar düşünce topluma hâkim olmuş bulunmaktadır." Ayrıca şu dikkat çekici tesbîte yer verir: Bu hâdise bir tarafta taassubun dîni pençesine almasına, bir tarafta da, dinsizliğin bir ilericilik hâline gelerek Türk Milletinin îman gibi bir târihî nafakasından mahrum kalmış olmasına yol açmıştır. (Ne İdik, 105)

Yazar şöyle basit bir hesap yapar: Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılında İstanbul'da 365 dergâh vardı. Her dergâhın ortalama 50 mensûbu olduğunu düşünelim. $365 \times 50 = 18250$ kişi eder. Bunların her birinin, âile fertleri ve arkadaş olarak en azından beşer tane de sempatizanı vardır; $18250 \times 5 = 91250$ sayısına ulaşırız. O sıralarda İstanbul'un nüfusu 850 bin idi. Demek ki şehrin sekizde biri mânevî sigortaya sâhipti ve çevresine şerde değil, hayırda örnek olan bir tasfiye cihazı gibi idi. (Ne İdik, 104-105)

Evet, inkırazdan tasavvuf kurumları da etkilenmiş bile olsalar, "...hangi nam altında olursa olsunlar, Rifâî, Kadirî, Nakşî hepsi de aynı yol gösterici, aynı arıtıcı ve uyandırıcı vasfa sâhip bulunmuşlardır. Yeter ki başlarında, insanı insanlığa lâıyk olmayan hayvanî ve utandırıcı taraflarından temizleyecek kudretli bir mürebbî-mürşid bulunsun." (Ne İdik, 55)

S. Ayverdi şöyle bir muhâkeme yürütür: "Dergâhları kapadık. Zamanla eski hızını ve bereketini kaybettiği düşüncesi ile, bu bin yıllık

(5) Sâmiha Ayverdi-Nezihe Araz, Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık, s.100-101, İstanbul 1951

ictimâî yapının kapısına kilit vurmakla ne kazandık? Bu boşluğu ne ile doldurduk? Dergâhlar en zayıf devirlerinde bile, insanoğlu için bir mânevî deşarj mahalli idi.

Bir enerji deposu olan insan, içindeki birikmiş şevk ve kudrete nefes aldırarak bu mazgallardan mahrum bırakılınca, kendisini diskoteklere, barlara, demhânelere, kumarhânelere attı. Böylece beşerî ve hayvanî işti-halarına tatmin yolları aramaya başladı." (Bağ B.270)

Yazarımız, tasavvuf kurumlarının etkisiz hâle gelmesiyle iki zıt anlayışın, taassup ve inançsızlığın baş göstermesine işâret etmişti. Üçüncü bir sonuç olarak da, insanları meşgul etmek ve oyalamak için açılan ve çoğalma istidâdı gösteren sözde eğlence yerlerine temas etmiş oldu. Bu konuda devamlı şöyle der: "Bugün karşımızda kıvranan, zıplayan, bağırarak, birbirine hücum edecekmiş gibi çılgin nâralar atan, palyaçovâri giyinmiş bir sar'alı gençlik mevcut. Lokallerine yolu düşenlerin kulak zarlarını patlatacak bir gürültüden ibâret müziğin pençesinden kurtulmak için ancak kulaklarını tıkaması lâzım gelir.

Bu armoni dışı ve san'atla alâkası olmayan gürültü yığını ile, dergâhlarda icrâ edilen zikrin yapıcı, ruhânî ve derûnî cezbe ile arıtıcı vasfını kıyas dahî edemeyiz.

Gözleri ve kulakları vahşî ve çılgin bir dehşete iten bu tehlikeye karşı, dergâhların mazbut ve disiplinli heyecânı hiç de küçümsenecek bir emniyet unsuru değildi." (Bağ B. 270)

Bununla birlikte, dergâhlardaki zikir törenleri asıl gâye değildi: "Zikir, semâ, saz ve sözün avladığı insandan beklenen, kendini bilip nefisini temizlemek ve Muhammedî ahlâkla zırhlanmak idi."⁽⁶⁾

Acabâ geriye hiçbir şey kalmadı mı dersiniz? Yazarımız şöyle der: "XX. asırda, irfâna boyu yetişmese bile, dergâh terbiyesinin edeb, saygı ve itaat vasıflarını yaşattığı inkâr edilmez." Ve devam eder: "Allah kabul ederse ben de bir dervişim. Cenâb-ı Hakk'ın elime verdiği kalemle elli senedir de kendimce faydalı ve faydasız bir şeyler yazıp çizmekte bulunuyorsam, ileri yaşıma rağmen, hâlâ yorulmak nedir bilmeyişim, müşah-

(6) Sâmiha Ayverdi, *Dost*, s.27, Hülbe yayını, Ankara tsz.

has bir makama ikrar vermiş olmamdan başka bir sebebe bağlanamaz." (Bağ B.270)

Tasavvuf inaniş ve düşüncesinin geleceği bakımından durum nedir acabâ? Mütefekkirimiz şöyle yol gösterir: "Üstüne gaflet ve cehâlet tozları yığılmış tasavvuf kurumunu gün ışığına çıkaracak büyük kafayı beklemek gerek. Öyle ki reaksiyonların menfî gayretleri ile değil, aksiyonların yapıcı ve müessir çabalamaları ile onu yeniden sosyal hayâta mâl etmek, günün şartları içinde öylece de toplumun zihin ve ruh yapısını tasfiyede kullanmak gerek." (Bağ B.269)

TASAVVUF ANLAYIŞININ ANA ÇİZGİLERİ

Acabâ S.Ayverdi'nin yazılarında tasavvuf nasıl ifâde buluyor? Tasavvuf deyince o ne anlıyordu? Bir kaç alıntı yaparak bir parçacık olsun açıklamaya çalışalım:

"Bir kendi kendini arayış demek olan tasavvuf, insan idrâkinin, kendi yaradılışında var olan ilâhî gerçeğe uzanışı ve ele geçirdiği hakîkatle nafakalanışıdır." (Bağ B.273) Yâni tasavvuf insanın kendini tanıması, kendisinde mevcut ilâhî gerçekleri ve güzellikleri ortaya çıkararak, Rabbiyle irtibâtını sağlam tutmasıdır.

"Tasavvuf nedir? diye sorulsa, bu suâli karşılamak hiç de zannedildiği kadar kolay olmaz. Zirâ tasavvuf bir zıtlar âbidesi olan insan bünyesini rûhen de yekpâreleştirerek bütünlüğe götüren yoldur. Bütünün zırhı içine ise ne cennet iştîyâkı, ne cehennem korkusu, ne mevki, ne para hırısı, kinler düşmanlıklar, menfaate dayalı dostluklar girebilir. Çünkü bütün bunlar insan oğlunun derûnî vahdetini zedeleyen nefsânî hançerlerdir. Görünüşte küçük, hakîkatte ise büyük olan insanın yaradılışındaki gâye vahdetir." (Bağ B.206)

Yazarımıza göre "...tasavvuf, beşerin yaradılışı ile berâber insan idrâkine havâ-yı nesîmî gibi işlemiş bir derûnî ihtiyaçtır ki kütleleri tevhiî çadırı altında yoğurarak fazîlet ve insanlık şîârını beşere gâye olarak sunmuştur." (Bağ B.271)

Kendini tanıyan, Rabbinin bilen, her şeyi Hakk'ın eseri ve tecellisi olarak gören dengeli, yapıcı ve aktif insan, tasavvufun hedeflediği tiptir. Türklerde tasavvuf aktiftir, hayâtın içindedir. "Müslüman Türk'ün îmânına iksir gibi karışmış tasavvuf terbiyesi, bir ezberci talebe alışkanlığı ile nazarî kalıplar hâlinde dondurulmuş olmadığından Türk insanı, inandığı gerçeği yaşıyor, şahsen de inancını yaşanır halde gerçekleştiriyordu. (Bağ B.207)

Yazarımız tasavvufun dîni büyük halk kütlelerine mâl edişini şöyle dile getirir: "Tasavvuf, dîni câmiye hapsolmaktan kurtararak, geniş ve esnek mânâda cemiyete mâl eden sırlı bir kuvvettir." (Bağ B.272)

Tasavvufu usûlüne uygun olarak hâl edinip yaşayanlar için kullanılan kelimelerden biri de "derviş"tir. Şöyle diyor yazarımız: "Bin yıllık Türk târihi içinde, bu kendi kendisi ile hesaplaşmağa, böyle bir iç savaşı vermeğe ve zafer yolunun sonunda da kendine ve cemiyete yararlı olmağa "dervişlik" deniyordu."⁽⁷⁾

Acabâ şerîat-tasavvuf ilişkisi için neler söylüyor? "Şerîat dînin maddesi ise, tasavvuf rûhudur." (Bağ B.14) "Şerîat, sanki vücûdu kaplayan deri. Onu sıyr, altından cılk et çıkar ve kısa zamanda da vücudda taaffün eden yaralar peydâ olarak sağlık gider, hattâ hayat biter."⁽⁸⁾ "Şerîat insan gibidir, insanda saklı irfan ve bilgi nasıl birden bire inkişaf edemezse, şerîatte gizli tasavvuf sırları da, elde bir adese, bir büyütücü olmadıkça sezilemez, görülemez, işte o adese de kâmil insandır." (Bir Dünyâ, 79)

Böylece yazarımız, tasavvuf eğitiminde önemli bir unsur olan kâmil insana, dolayısıyla bu yolda rehber ve mürşîdin lüzûmuna işaret etmiş oluyor. Devamlı bu üstün insanın vasıflarını veriyor:

"Yâ kâmil insan kimdir, alâmeti, işâreti nedir? dersek, kemâlî ile aczini bilip varlığını, benliğini "Bâkî"nin yolunda aşk ateşi ile yakıp nefsinin esâretinden kurtulup hürriyet sınırlarını atlamış kimsedir." (Bir Dün-

(7) Sâmiha Ayverdi, *Bir Dünyâdan Bir Dünyâya*, s.76, Hülbe yayını, Ankara 1985

(8) Sâmiha Ayverdi, *Rahmet Kapısı (Hâtıralar)*, s.229, Hülbe yayını, İstanbul 1985

yâ, 79) "Nietzsche'nin üstün adamına karşılık İslâm tasavvufunun kâmil insanı, herhangi ırk üstünlüğü gibi bir fikir zaafına yol açmadan nefsinin hırsları çemberini kırıp, azadlığa kavuşmuş insan tipini göstermiştir." (Bağ B.205)

Mürşide teslimiyetten bahsettiğini görmüştük, gene aynı konuda şöyle sorar: "İnsanoğlu için bir îman merkezine teslim olup sırtını vermekten daha tatlı ve daha değerli bir kazanç ne olur?" (Rahmet K.29) Ve biraz ayrıntıya girer: "Müşahhas bir makama ikrar veren müriden istenen: Prensiplerini yaşamak, dünyâ sahnesindeki kesret içinde vahdeti seyredip Hakk'ın birliğini bu çokluk âleminde seyreylemektir. Ammâ rehberi aşk olana bu ne denli kolaysa, muhabbet yoksulu olanlara da elbette o kadar güçtür." (Dost, 27)

Böyle bir teslimiyet, bir şahsa, bir makama ikrar vermek, kişiliği örseleyen, hürriyeti yok eden bir sonuç doğurmayacak mıdır? Hayır. Tam aksine, böyle bir eğitimden geçen kimse gerçek hürriyete kavuşacaktır. Kendini tanıyacak, zaaflarını, tutkularını yok edip, küçük hesaplardan kurtularak tam hürriyete kavuşacaktır. Yıkıldıktan sonra yeniden yapılacaktır. Bunun sonucu bir tek kapıya, yâni Allah'a kul olmasını öğreneceğinden, başka kulluklardan yakasını kurtaracaktır. Bu konuda yazarımızı dinleyelim:

"Hür düşüncenin bekçiliğini yapan tasavvuf, bütün gücünü insanın derûnî terbiye ve rûhî tasfiyesi üstünde teksif etmiştir." (Bağ B.205) "İnsanoğlu hayvanî atılışlarının esiri olduğu müddetçe, kendini hür saysa da, bir köleden farksızdır. Ne tuhaf ki aynı insan, bu hayvânî bağlar yüzünden istiklâl ve hürriyetini kaybettikçe, onu dışta bulacağını zanneder." (Rahmet K.125)

"İnsanoğlunun, içine kapanıp kaldığı beşerî hırs ve ayıplar kafesinden kurtularak hür ve azad olabilmesi için, ancak "ölmeden evvel ölmek" duruşuna, o saffet ve temizliğe erebilmesi tek çâredir."⁽⁹⁾

(9) Sâmiha Ayverdi, *Yer Yüzünde Birkaç Adım (Seyahat Notları)*, s.48, Ötüken yayını, İstanbul 1984

Sâmiha Ayverdi eskiye bu yüzden özlem duyar: "Eski insanlar arasında "hür" adam büyük çoğunlukta idi. Rûhî bir istiklâl, huzur ve hürriyet içinde yaşayan, böylece de Allah'a ve insanlara karşı, utanılıp çekini-
lecek bir iç ve dış bozuklukları olmadığı için rahattılar." (Rahmet K.125)

Coşkulu bir dille insanı bu üstün yaşayışa çağırır: "Ey insan zafere koş... Nefsin mağlûbiyetlerinden korkma. Bu hezimet gerçek zaferdir. Kendini kendinden kurtar. Benlik putlarını yıkarak gönül Kâbesini şirkin mâbutlarından temizlediğinde, buraya hangi yönden teveccüh edilse, her-
bir tarafın kıble olduğunu göreceksin." (Bağ B.296)

Bu anlayışa eremiyenler için hayıflanır: "Zavallı biz insanlar... ne küçük zaafların zebûnu olup küçüldükçe küçülüyoruz. Halbuki dünyâya, bunlara esir olmaya değil emîr olmaya geldik. Bunu bilsek, bu bilgimizin gereğince yaşasak ne kadar mes'ud olacağız!" (Yeryüzünde, 123)

İyi bir derviş olabilmek için teslîmiyet kadar, idrâk, doğru anlayış ve irfan da ister. Buna örnek olmak üzere ve havayı değiştirmek için yazarımızdan bir hikâye sıkıştırılabilir: "Ham dervişin biri, yolda gördüğü yılanı sarılmış. Hayvan da onu sokmuş. Bacağından yaralı olarak koşup şeyhi-
ne: "Efendi, sen her şeyin Hak olduğunu söylüyorsun. Bak, yılan beni soktu!" deyince, şeyhi bu eksik kafalıya: Evet oğlum, o da hak, ancak Cenâb-ı Hakk'ı celâl libâsında gördüğün zaman neden kaçmadın? cevâbını vermiş." (Bağ B.267-68)

Huzurlu ferd huzurlu toplumu doğurur: "Ey insan, barışa tâlib ol. Ammâ herşeyden evvel kendinle sulha var. Senin kendinle barışa var-
man, kütlelerin hattâ cihânın da âsaiş ve huzûru demektir." (Bağ B.295)
"Kendi kendisine ve Allah'a karşı dürüst olmak kazancı ile zenginleşmiş kişiler, ekmeği üstünde bir lokma katığı dahî olmasa, gene de dünyânın en zengin ve huzurlu insanı olarak cemiyet içinde bir fazîlet ve hayır kaynağı olur." (Bağ B.282)

Kendini tanıyıp zaaflarını izâle edebilen insan, her türlü güzel ahlâkı şahsında bulunduran kimsedir. Tasavvufun bir gâyesi de ahlâklı ve olgun

insan modelini ortaya koymaktır. Ayverdi şöyle der: "İnsanoğlu her meselede hatasını idrâk edip: Ben yanılmışım...diyebilse ve o yanıldığı hâdisede kendinden başka bir suçlu aramaya kalkışmasa ne kadar huzurlu olacak(...) Gâliba dervişin en büyük kârı, suçunu bilip onu izâle yoluna gitmeyi başarabilmesi, hiç değilse bu yolda gayret göstermesidir." (Yeryüzünde, 122)

Bu konuda kolaycılık ve şekilcilik tuzağına düşme tehlikesi vardır; onları îkaz eder: "Evvêlâ insan ol ve kütlelere insanı târif et. Saçı, sakalı, şalvarı, çarşafı bir yana koyup taassubun zindanından kendini kurtar ve Muhammedî ahlâkla bezen ki sana insan desinler." (Bağ B.294)

Bu yolun sonunda varılacak nokta hakîkî insan olmaktır: "Eğer insan kendini bilir ve bildiğini de ilim ve amel şâhidleriyle isbât ederse, ona artık topraktan yoğrulmuş cisim gözü ile bakmak hatâ olur. Bu insan kâinâtın hulâsâsıdır; o bir çekirdektir ki, cihânın dalı budağı onun teferruâtı, anâsir ve beden gölgesidir."⁽¹⁰⁾

* * *

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde tasavvufu hâl edinmiş büyük şahsiyetlere çokça yer verilir. Ahmed Yesevî'ler, Yunus Emre'ler, Akşemseddin'ler, Mevlânâ'lar, Hacı Bektaş'lar, Sarı Saltuk'lar derin bir vecd ve hayranlıkla en güzel dil ve üslûpla anlatılır. O, Fâtih'i "Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde" ve "Âbide Şahsiyetler"de bilhassa tasavvufî cephesiyle ön plana çıkarır. Akşemseddin-Fâtih ilişkilerini heyecanlı ve doyurucu bir üslûpla verir. Aktif insan, aktif tasavvuf anlayışının müstesnâ örneğini orada anlatma fırsatını bulur.

Meşhur şahsiyetler dışında, hemen sâdece Ayverdi'nin eserlerinde isimlerine rastladığımız, tanıdığımız olgun insan tipleri vardır. Bunlar, tasavvuf anlayışının kemâle erdirdiği müstesnâlardır. Meselâ aktif dervişliğin temsilcisi bir **Muammer Dede** vardır. Kötülük nedir bilmez. Kendine sa-

(10) Sâmiha Ayverdi, *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, s.239, Gayret Kitabevi, İstanbul 1944; eserin ikinci baskısı Damla yayınları arasında çıktı, 1975

taşanlar olursa "Zavallılar ne yapsınlar, hakîkati görseler böyle mi yaparlardı?.. Allah ıslâh etsin." diye duâlar eder. O Alperenlerin torunudur. "Lokma dervişi değil, belki kendi lokmasını isteyene ikrâm eden adamdı." (Bağ B.95-97)

Tapu Kadastro müdürü olan Sâdî tarîkati şeyhi Raşit Er, rüşvet teklif ve şâibesiyle karşılaşmamak için görevini kimselere söylemezdi. Bu zat yalnız dürüst değil, tevâzu ehli ve prensiplerine şuurla bağlı, terbiyeli, nâzik, kibar insandı." (Ne İdik, 142)

Almanya'da parlak bir tahsil yapan Safiye Erol Hanımefendi⁽¹¹⁾ Batı'da öğrendiği zihnî bilgilerin gurûru altında ezilmedi. Yıllar yılı dirsek çürüterek kazandığı bilgilerin vermediği saâdeti, bir büyüğe intisâb ettikten sonra buldu. Annesi Keşanlı İkbâl hanım da bir Bektaşî dervişi idi. Ârifi, âşıktı, zarîf ve nâzıktı. Sâhib olduğu aşk ve irfânı kızına nakletmeyi bir analık borcu sayarak, bu mânevî sermayeden ona âdetâ büyük bir pay ayırmıştı. (Bağ B.93)

Semiha Cemal, güzel ve yetenekli bir kızdı. İlk gençlik yıllarında gurur ve kibir, yanından ayrılmayan iki arkadaşı gibi idi. Zirveleşmiş bir üstünlük duygusu içinde etrafına tepeden bakar, üstün görülmeğe büyük zevk duyardı. Ammâ günün birinde Dost'un yâni mürşidin varlığı ışığı altında kendini görürdü. Böylece de o zamâna kadar bağlanmış bulunduğu kibirlerinin gururlarının, şöhret kaygularının ezilmeğe mahkûm birer zaafıtan ibâret olduğunu fark etti. Onun akıllı başı ve uyanmaya teşne gönlü, insanı insanlığından utandıran bütün nefsanî bağ ve alâkalarını bir tarafa atıverdi. (Dost, 32-33)

Yazarımızın merhûm ağabeyi, mîmar mühendis ve san'at târihçisi Ekrem Hakkı Ayverdi de⁽¹²⁾ olgun insan tiplerinin başında gelir. O,

- (11) Safiye Erol (1900-1964)'un Balkanlardaki akıncıların yaşayışı ve onların bugünkü torunlarını konu edinen "Çiğerdelen" (1946) isimli romanı meşhurdur. Ayrıca Kenan Rifâf ve Yirminci Yüzyılın Işığında Müslümanlık kitabının bir bölümü onun imzasını taşır. Bkz. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.III, Dergâh yayınları, İstanbul 1979
- (12) Ekrem Hakkı Ayverdi (1899-1984) ve eserleri için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, Makâleler, İstanbul Fetih Cemiyeti yayını, 1985; Kubbbealtı Akademi Mecmûası, Temmuz 1984 sayısı; Ergun Göze, Gözümler ve Gönlümler Tanıdıklarım, Boğaziçi yayınları, İstanbul 189; TDV İslâm Ansiklopedisi, C.IV

hayâtı boyunca kötülükleri ve çirkinlikleri kendi idrâki dışında hapsetmiştir. Zihin ve ruh kapılarını şerre, fesâda ve nifâka kapamasını çok iyi bilmiştir. Bağlandığı kapısına muhabbet ve sadâkatle sarılmış bir derviş idi. Mizac itibâriyle asabî olmasına rağmen, yapısının bu husûsiyetini dervişlik potasında eritmiş insandı. Orta yaşlarına kadar müteahhitlik yapmıştı. Bir gün, gece çalışmak durumunda olan işçilerini düşünerek: "Şu anda işçilerim soğukta ve yağmur altında çalışırken ben sıcak evimde uyuyamam" diyerek inşaat yerine gitmiş, işçilere sıcak çorba, sahlepe, simit ikram ederek, ancak sabaha karşı evine dönmüştü. (Ne İdik, 88-89; Rahmet K.130-138)

* * *

Sâmiha Ayverdi'nin tasavvuf çeşnili fikir ve duygu yazıları içinde en geniş yeri "aşk" kavramı alır diyebiliriz. Menfaatsiz, erdirici ve öldürücü aşkı en güzel terennüm edenlerden biridir. Roman ve hikâyelerindeki kahramanlardan çoğu bir aşk kıvılcımıyla yanıp kül olarak, yeniden kendini îmar eden, büyük mutluluğu ve kemâli bulan örneklerdir. "Yusuf-cuk"taki ve "Hancı"daki mensur şiirlerin edebiyatımızdaki en derin ve lirik ilâhî aşk neşidesi örneklerinden olduğunu söylersek mübalağa olmaz.

* * *

Sâmiha Ayverdi elbette bir tasavvuf nazariyatçısı değildir. Eserlerinde didaktik üslûpla tasavvuf teorilerini anlatmaz. Aslında bir "kâl işi olmayıp hâl işi" olan tasavvufun hâl yönü üzerinde durur. Yâni yaşanmış, hareketlere karıştırılmış, davranış biçimi, ahlâk kuralı ve hayat kâidesi hâline gelmiş şekline âit örnekler verir. Tevhidçi bakış açısını pekiştirmek ister. Tabîî en başta da insan rûhuna ve gönlüne zengin ufuklar açan metafizik yönü üzerinde durur. Daha bu dünyâda iken Cemâl-i ilâhîyi müşâhede imkânlarını ve ebediyete adım atmanın sonsuz saâdetini tasvir eder.

Her hususta aktif ve dinamik bir tavır sergiler ve hep onu tavsiye eder. En olumsuz şartlarda bile bir ümit ışığı gösterir ve der ki:

"Dalâlet olmasa hidâyet, günah olmasa af ve rahmet nasıl meydana çıkar? Şu halde hatalarımızın bile bir öldürücü vazîfesi vardır. Mâdemki hatalarımız koca bir târîh bereketini dağıtmış, tuz buz etmiştir. Şu halde her tamam olan çözülüş ve dağılışın arkasından yeni bir terkip, bir oluş beklemek neden hakkımız olmasın?" (Bir Dünyâ, 102)

*Aramızdan ayrılışının 11. yılında,
azîz rûhûna fâtihalarla...*

BOLU BEYİ

Zeynep ULUANT

Benim hiç dedem olmadı. Tâ ki onüç yaşlarında küçük bir kızken, babamlarla sıkı bir dostluk alışverişi olan Ekrem Hakkı Ayverdi'yi tanıncaya kadar... Babam, duyduğu muhabbet ve hürmet hislerinin tecellisi olarak kendisine "Bolu Beyi" diye hitâp ederdi. Ama kastettiği, o çok bilinen Köroğlu efsânesinin gaddar kahramanı değildi. Ekrem Bey'in soy ağacının bir dalı, Bolu'ya uzanıyordu ve kendisini ilk görenlerde bir "Bey"le karşılaşmışcasına hürmet hissi uyandıran kâmeti vardı. Yetmiş yaşının aklaştırdığı saçlarına rağmen, eğrilmemiş dinç bir vücut, "Nasıl-sınız" diye hatır sorulunca "Uzun boylu mavi gözlüyüm." diyebilecek kadar espri gücü taşıyan bir beyin... Bir dede hasreti ile yanıp tutuşan ben, 1972'deki Edirne seyahatinde, bizlere rehberlik eden Ekrem Amca'nın peşinden, belki de biraz bu yüzden, koşup durdum. Maksadımın yarısı, bu müstesna fikir ve târih hazinesinden hisse kapmak ise, diğer bir yarısı da, büyükbaba hasretimi gidermekti. İki üç güne sığan kısacık yolculuğumuzda Ekrem Amca'nın peşinde, elimde kağıt kalem bir oraya bir buraya serseri mayın gibi koşturup durmuştum. Yaşımın küçüklüğü, mevzûun derinliğine rağmen o müstesna havayı teneffüs etmem yeterdi. Birkaç sene sonra âileye gelin olarak girdiğim için, daha yakından tanıma imkânına sâhip olunca gördüm ki Ekrem Hakkı Ayverdi nesli tükenmekte olan bir "Osmanlı Beyefendisi" idi.

Derin bir kültür hamûlesine ve târih şuûruna sâhip bir İstanbul âilesine mensuptu. Doğduğu ve büyüdüğü muhtevalı muhitte, almağa, işlenmeğe hazır Allah vergisi meziyetleri birleşince, müstesna şahsiyeti

kuvvetle belirivermişti.

Millî ve mânevî mes'elelerde hassâsiyeti o derece büyüktü ki, elli yaşına gelince geçimini temin ettiği müteahhitlik sayfasını kapatmış, bütün mesâîsini gönül verdiği ecdâdının eserlerini ihyâ etmek için harcamıştır.

"Allah güzeldir güzeli sever" sözü Ekrem Amca'da sanki herkesten çok geçerliydi. Zengin ve derin mânevî dünyâsını mükemmel bir estetikle şekillendirir, düzen ve titizlikten hoşlanırdı. Muhterem kızkardeşi, kıymetli insan Sâmiha Ayverdi'den dinlemiştim: Ekrem Amca henüz küçük bir çocukken, bir gün koşa koşa pür hiddet eve gelir. Büyüklerinin şaşkın bakışları arasında heyecanla "Anne, bu müezzini hapsedmeli!" der. Civarındaki câmiden o derece kerih bir sesle ezan okunmaktadır ki, müslümanların ibâdete bu derece çirkin ve yakışsız bir biçimde dâvet edilmesi Küçük Ekrem'i son derece üzmüş ve kızdırmıştır. Bu hassâsiyet ve asabiyet ömrünün sonuna kadar devâm edecektir. Bakınız aynı hâdiseyi kendisi "Mîmârî ve Mûsikî" adlı yazısında nasıl anlatır." Bir itirafta bulunalım, mûsikînin tam mânâsıyla câhili, ama ne edelim ki âşığıyız. Bir peşrev dinler mest oluruz, ama ismini dahî çıkaramayız. Adının ve tekniğin bu mestîde sözü yoktur. Zîrâ biz kulağımıza okunan ezanla hallü hamur olduk. Cenab-ı Hakk'ın bu dünyâda bize tahsis ettiği hayâtımıza öyle başladık. Tefâhür sayılmamasını ricâ ederim, daha altı yaşına gelmeden pek güzel okunan ezanı her akşam zevkle dinlerdim; günün birinde kerih sesli birisinin okuyuşuna sinirlendiğimi bugün gibi hatırlıyorum. Bu mihenk bize ecdaddan gelme ırsî hassadır; bizim onda dahlimiz yoktur."

İlerlemiş yaşına rağmen muhterem zevcesi İlhan Ayverdi ve talebelerinden üç mîmar ile birlikte Rumeli'deki Osmanlı eserlerini tedkik gezisine çıkmış ve artık yâd ellerde kalan bu şaheserlerin teker teker ölçümelerini yaparak yeniden târihlerini yazmıştır. Mizâcının bir yönüyle rahatını son derece severken, hizmet ve vazîfe söz konusu olduğunda akan sular durmaktır. Bu sebeptendir ki rahat koltuğunda kahvesini yudumlamak varken kilometrelerce yol teperek dağ bayır dememiş, gençlere taş çıkartacak enerji ile Estergon'a kadar uzanarak burçların önünde namaza durmuştur. Emeklerinin mahsûlü mîmarlık târihimize kazandırılan ciltler dolusu kitaptır. Son birkaç senedir Saraybosna'da yaşanan

fâcia göz önüne alınırsa, Sırp topçusunun hâin bombalarına hedef olan Osmanlı eserleri maalesef sâdece bu değerli kitaplarda kalmıştır. Bu da bize Ekrem Hakkı Ayverdi'nin uzak görüşlülüğü, acül vazîfeşinaslığı ve millî hassâsiyeti konusunda gerekli ölçüyü vermektedir.

Kendisi hakkında daha fazla fikir beyân etmeye şahsımı yaşıım ve mevkiim îtibâriyle selâhiyetli görmemekle birlikte temâs edemeden geçmeyeceğim nokta şudur ki, beş yaş büyük olduğu kız kardeşi Sâmiha Ayverdi'ye duyduğu hürmet hissi her zaman her yerde kolayına rastlanamayacak türdendi. Âilece salonda oturup sohbet ettiğimiz bir gün Sâmiha Anne'nin içeri girmesiyle oturduğu koltuktan kalkarak, elini öpen kızkardeşine "Ben senin ağabeyimim, ama sen de benim anamsın, yerin başkadır." demişti. Birbirine bu derece muhabbet ve hürmetle bağlı, ikisi de ayrı birer kıymet olan kardeşlerin bağlılık tablosu senelerdir gözümün önünden gitmeyen müstesna bir hayat sahnesidir.

Tahsil ve terbiyeye verdiği önem ise aslâ unutulmayacak bir tutum ve karakter özelliği olmuştur. Kütahya'daki dost çevresine yapmış olduğu ziyâret sırasında Ekrem Amca bir ev gezmesine gider. Sohbet esnâsında ev sâhibi hanımın çocuklu olmasından dolayı yüksek tahsili yarım bıraktığını duyar, o derece üzülür ki "Ayağını öpeyim tahsilini tamamla." diyerek âdeta yalvarır. Ev sâhibinin teessürü ise daha fazladır. "Biz nasıl Ekrem Amcamızı kendimize yalvartacak kadar üzeriz!" diyerek, bütün zor şartlara rağmen İstanbul'a taşınarak yarım bıraktığı fakülteyi iki senede bitirir.

Yaklaşık onbeş sene tanıma imkânı bulduğum, en az bir öz dede kadar derin muhabbet ve şükran hisleriyle bağlandığım Ekrem Hakkı Ayverdi ebediyete intikâl edeli on seneyi aşmış bulunuyor. Heyecan ve îman dolu konuşmasını, gür sesli kahkahalarını, elini öperken hızlıca burnuma vuran latife şamarını özledim. En çok da aradaki yaş farkının hemen hemen kaybolduğu derin sohbetlerimize, şâhidi olduğu kültür değerlerimizi her fırsatta nakleden tavrına hasretim. Bu gidişin emr-i ilâhî üzere olduğunu düşünerek teselli buluyor, hassasiyet gösterdiği konularda tavrını örnek alarak rûhûnu şâd etmeğe çalışıyorum. Böyle iki âbide insanı milletimize armağan eden muhterem annesini gıpta ve rahmetle anıyor, bilhassa mânevî rehberliklerini yapan o büyük zâtı düşünerek, "Aşkolsun pîrine!" diyorum.

Medine-i Tâhire'den Mekke-i Mükەرreme'ye Uzanan Yollarda
ve Mukaddes Mekke Arzında Bulunmuş Bir Varakpâre'den

MEKKE MANZÛMESİ

Sadettin ÖKTEN

İhrâma sarıp ten kafesin Bîr-i Alî'den
Destûr alalım nefsi koyup Şâh-ı Velî'den
Biz kendimize bulmaz idik Dost'a çıkar yol
Ol Dost'a şükürler bizi seçmiş ezeli'den
Yol aldı mesâ subha kadar susmadı uşşâk
Geh gözyaşı, geh neş'e, sürûr, aşk-ı Nebî'den
Hüzn indi yaman dûr olucak nurlu Medîne
Şevk oldu heman Ümm-i Kurâ' vaslı berîden
Hürmet ve muhabbet dolu mahşer gibi ümmet
Dâ'vet alarak beytine gelmiş Samedî'den
İnsan ki "zalûmün" ve "cehûlün" ile mevsûf
Yüz sürse gerek Kâbeye bir kez Hacerî'den
Emroldu tavâf eyleyecek Kâbeyi insan
Sa'y etmeli Hâcer gibi hem şavt-ı serîden
El tut da gönül hânesi olsun dil-i mâmûr
Sa'y etsen olur ayna temiz çerh-i denîden
Hasretle anar "İKRA' " hitâbın Cebelinnûr
Hizmet ki Hatîce veriyor hulk-i ganîden
Hicrette Ebûbekr idi sırdâşı refîki
Sıddîk o ki bil kadrini hem zikr-i hafîden
Şeytan dilemiş vermeği İbrâhim'e iğvâ
Allâh'a sığınmak gerekir tâb-ı şenîden
Rahmet dağıdır işte şu dağ kim Yüce Sultan
Vermişti vedâ hutbesini emr-i Celîden
Koy hâke yüzün Rabbine yalvar Arafat'da
Dur yolda Edîbî hazer et nefsi-i kavîden
Olsun ki yerin halka-i uşşâk-ı Muhibbî
İç bâde-i kevser kanarak dest-i sahîden

7 Nisan 1994

26 Şevvâl 1414

"HİRİSTİYAN TOPRAĞINDA İSLÂMİYET" MESELESİ

Prof. Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE

Pekçok müslümanın, hıristiyan ülkelerinde yaşayıp hayatlarını kazanmakta olduğu günümüzde zaman zaman ortaya atılan "Hıristiyan Toprağında İslâmiyet" mes'elesi hem siyâsî ve hem de ictimâî açılardan önem kazanmış bulunmaktadır. İslâmiyet'in temel ilkelerini ve bu dînin Yahûdîlik ve Hıristiyanlık ile olan münâsebetlerini kısaca hatırlamaksızın bu mes'elenin mâhiyeti hakkında objektif ve âdil bir tarzda fikir yürütmek mümkün değildir.

İslâm dîninin hakîkî kaynakları: 1) Hz. Muhammed'e (a.s.) vahyedilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm ile 2) Hadisler'dir. Hadisler: 1) Rabb'ül-Âlemîn'in mahlûkâtına karşı vaadlerine ya da mahlûkâtın Rabb'a karşı vazîfe ve ilişkilerine âit Kur'ân'da yer almamış olan bir sırrı ya da bir hikmeti, 2) Kur'ân'ın bir âyeti hakkında bizzat Hz. Peygamber tarafından yapılmış olan açıklamayı, 3) namaz ve sâir ibâdetlerin Kur'ân'da açıklanmamış olan ayrıntılarını, 4) Hz. Peygamber'in müminlere tavsiye ettiği bir davranış biçimini, 5) Hz. Peygamber'in hâyatındaki olaylara şahit olanların nakillerini ifâde eder. Söz konusu hadisler topluluğu **Sünnet**'i teşkil eder.

İslâmiyet Ahd-i Atîk'in peygamberlerini ve Hz. Meryem oğlu Mesîh Hz. İsa'yı **gerçek peygamberler** olarak te'yid ve tahkim eder; bunlara hörmeti telkin eder (III/42-49; XIX/16-35; IV/163-165)*; **Bir ve Tek Olan İlâh**'ın yâni **ALLAH**'ın varlığını da ilân eder. Olgun bir müslüman

(*) Metinde bu kabil romen rakamları sûrelerin, diğerleri ise ilgili âyetlerin numaralarına delâlet etmektedir.

için din: "Allah'ın hukukunu ve Allah'ın mahlûkâtının hukukunu teslim ve bunlara riâyet etmekten, yâni **Şerâf**'a uymaktan ibârettir."

Bütün İslâm ahlâkı da, bir bakıma: 1) ilâhî düzeyde Allah'ın her türlü kaydın ötesinde kalan **Vahdâniyet**'ine ve **Ahadiyet**'ine saygı, ve 2) ictimâî düzeyde de **başkalarının hakkına saygı** ile, yâni **adâlete riâyet** ile özetlenebilir (IV/58; 135; V/8; XVI/90).

Kur'ân-ı Kerîm İsrâîl peygamberlerinin ve bilhassa Hz. İsrâ'nın tebliğlerinin doğruluğunu teslim ve te'yid ettiği gibi bütün bunların doğruluğunu da garanti eder (III/3; V/46-48). Ama aynı zamanda da, yahûdî ve hıristiyan cemâatlerinin dînî uygulamalarında zamanla belirmiş olan sapmaları ve sapkınlıkları da dramatik bir biçimde ortaya koyar. Bu ise vahyolunan dînin başka şey, bu dînin insanlar tarafından gündelik hayâta yansıtılan vechelerinin ise bambaşka şeyler olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Zîrâ en basit müşâhede bile bir dînin mensuplarının nefsanî davranışlarının, peygamberlerin tebliğlerinin derpiş ettiği ve Onlar'ın örnek hayatlarının telkin ettiği davranış biçimlerinden ve ilkelerinden sık sık çok farklı olabildiğini açıkça göstermektedir. İslâm cemâatinin de bu bakımdan bir istisnâ teşkil etmediğini maalesef îtiraf etmek gerekir.

Târih içinde (diğer dinlerde de olduğu gibi) İslâmiyet'te de bâzı aşırı reaksiyoner gruplar ortaya çıkmış ve hattâ bunlardan bâzıları, günümüzde de olduğu gibi, yeni ve saldırgan fırkalar şeklinde organize olmuşlardır. Bu türden fırkalar, Kur'ân-ı Kerîm'in temkin ve îtidal dolu tavsiyelerinin ya da Cenâb-ı Peygamber'in örnek hayâtının gerçekten de şuurla ve bilgiyle tâkibi sonucu olarak değil, nefsanî bir dürtüyle: ya 1) Kur'ân'ın ve Sünnet'in **sübjektif, tarafgîr ve yanlış bir yorumunun tâkip edilmesiyle**, ya da daha kötüsü, 2) İslâm'ın, **haksızca ve adâletsizce**, bir takım tahakküm içgüdülerinin tatmînine bahâne kılınmasıyla meydana çıkmışlardır.

"Hıristiyan Toprağında İslâmiyet" mes'elesiyle ilgili olarak önce müslümanların, hıristiyan toprağında ve İslâm'ın emir ve yasaklarından tâviz vermeksizin, Hıristiyanlarla birlikte ahlâkî ve âdil bir uyum içinde yaşayabilmeleri husûsunda **dînî îman düzeyinde doktrin açısından engeller bulunup bulunmadığını** tesbit etmeğe çalışacağım. Ama bu mes'eleyle el atmadan önce de Kur'ân'ın **Ehl-i Kitâb** olarak isimlendirdiği Yahûdîlerin ve Hıristiyanların müslüman toprağındaki **ahlâkî ve hukukî**

statüleri'ni gözden geçirmek istiyorum.

EHL-İ KİTÂB'IN MÜSLÜMAN TOPRAĞINDAKİ AHLÂKÎ VE HUKÛKÎ STATÜSÜ

Yahûdîleri ve Hıristiyanları ifâde etmek üzere kullanılan "Ehl-i Kitâb" tâbiri Kur'an'da kırk kadar yerde geçmektedir; ayrıca Yahûdîlerin, Hıristiyanların ve Sâbiîlerin de ALLAH'a ve âhirete inananlardan ve sâlih amel sâhiplerinden olabilecekleri beyân edilmektedir:

"Şüphe yok ki inananlar ile Yahûdîlerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden ALLAH'a ve âhiret gününe inananlar ve iyi işler yapanlar için RAB'larının katında ecirler vardır; onlar için artık korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır" (II/62).

Bu âyet-i kerîme, çok kimsenin peşînen vehmettiklerinin ve ideolojilerini dîne dayandırmayı tercih ettiklerinden ötürü de **dinci** denilen saldırgan bâzı aşırı grupların da yaymağa çalıştıklarının aksine Cennet'in yalnızca Müslümanlara tanınmış bir imtiyaz olmadığını ve Yahûdîler, Hıristiyanlar ile Sâbiî'lerden ALLAH'a ve âhiret gününe inananların ve iyi işlerde bulunanların da Cennet'e dâhil olup korku ve hüzünden âzâde olacaklarını açıkça beyân ederek müjdelemektedir.

Kur'an, Müslümanları **Ehl-i Kitâb'a karşı sabırlı affedici** olmağa da dâvet etmektedir:

"Ehl-i Kitâb'dan çoğu, **Gerçek** kendilerine apaçık belli olduktan sonra bile sırf içlerindeki hasedden dolayı sizleri îmânınızdan döndürüp kâfir olmanızı arzû ederler. ALLAH'ın emri gelinceyedek onları **affedin ve aldırış bile etmeyin**. Şüphe yok ki ALLAH'ın gücü her şeye yeter." (II/109)

Kur'an ayrıca şunu da bildirmektedir:

"Ammâ (Ehl-i Kitâb'ın) hepsi de bir değildir. Ehl-i Kitâb'dan doğruluk üzere bulunan bir bölük vardır ki bunlar geceleri

ALLAH'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanırlar. ALLAH'a ve âhiret gününe **inanırlar**, insanlara iyiliği emrederler, onları kötülükten men ederler. Onlar sâlih kişilerdendir." (III/113-114)

Mü'minler birbirlerini bırakıp da başkalarını dost edinmeğe kalkışmamalıdır (III/118); yalnızca sabırlı olmakla kalmayıp birbirlerine sabrı tavsiye de etmelidirler (III/200; CIII/3); eğer bir Müslüman Ehl-i Kitâb'dan kimseler ile tartışmak zorunda kalırsa bunu (zâlimleriyle hâriç) en nâzik şekilde yapmalıdır (XXIX/46). Müslümanlara, Şerâf'ın getirmiş olduğu gıdâ yasaklarına uymak şartıyla, Ehl-i Kitâb'ın kendilerine ikrâm ettiği gıdâlardan yemeleri de; mehirlerini vererek Ehl-i Kitâb'dan inanan, nâmus ve iffet sâhibi kadınlarla evlenmeleri de; ve Müslümanların yemeklerinden Ehl-i Kitâb'ın yemesi de **helâldir** (V/5).

İslâm, mü'minlerden, davranışlarını: 1) **Kur'ân'a** ve 2) Hz. Peygamberin hayâtını ve davranış biçimlerini nakleden **Sünnet'e göre âyarlamalarını** ister. ALLAH Müslümanlara **başkaları** ile (ve dolayısıyla da Ehl-i Kitâb'dan kimseler ile de) olan ilişkilerinde adâleti, lutuf ve keremde bulunmayı ve yakınlarla ihtiyaçları olan şeyleri vermeyi emreder (XVI/90). ALLAH Müslümanların, kendilerine selâm verildiği zaman, bu selâma daha güzel bir sözle ya da aynı sözlerle cevap vermelerini (IV/86), (amân dileyen ve himâye talebinde bulunan) **müşriklere** bile amân vermeyi ve himâyeyi esirgemeyi emreder (IX/6); Müslümanların, kendileriyle din husûsunda savaşmayan ve onları ülkelerinden çıkarmayanlara karşı iyilikle, insafla, adâletle muâmelede bulunmalarını da men etmez (LX/8); bir topluluğun diğer bir topluluktan daha çok ve üstün olmasından (cesâret alarak ve tamah ederek) yeminlerini bozmayı (ve bunlara gadr etmeyi) yasaklar (XVI/90), insanlar arasına nifak sokmayı (IX/73), nefsin isteklerine uyarak adâletten sapmayı (IV/135), ALLAH'ın **başkaları** hakkındaki lutuf ve kereminden ötürü bunlara hased etmeyi (IV/32); ribâ yiyerek yaşamayı (III/130); mâsum birisine işlemediği bir suçu yakıştırmayı (IV/112); nâmuslu kadınlara iftirâ etmeyi (XXIV/4); başkaları ile alay etmeyi, başkaları hakkında kötü zanda bulunmayı, başkalarının ayıplarını ve gizli işlerini arayıp bunların peşinde koşmayı, başkalarını çekıştırmeyi (gıybet etmeyi) (XLIX/11-12) men eder.

Bütün bu âyetler pekçok hadis tarafından da te'yid ve tahkîm edilmektedir. Hz. Peygamber inananların komşuları ile anlaşmaları ve âhenk içinde yaşamaları üzerinde bilhassa ısrar etmiş ve **dînin komşuya zarar vermeyi men ettiğini** ifâde etmiştir. Meşhûr bir hadiste:

"Cebrâil Aleyhisselâm komşu hakkında bana öylesine tavsiyelerde bulundu ki komşu da mîrâsa girecek sandım..." (Süyûtî: el-Câmi u's Sagıyr, 2. cild s.124-125; Mısır Bulak baskısı, H.1286);

başka iki hadiste ise:

"Aldatan bizden değildir, hiyle-düzen yapan Cehennem'dedir" (a.g.e., s.161),

"İyilik edilmeğe lâıyk olsun, olmasın herkese iyilik et. Lâıyk olana rastlarsan ne âlâ! Lâıyk olmayana iyilik edersen sen iyilik eden birisin. İyisin ya! Bu da sana yeter" (a.g.e., s.36)

denilmektedir. Ayrıca Kur'ân'da ALLAH'ın sabredenlerle berâber olduğu (VIII/46), sabredenlerin takvâ sâhibi oldukları (III/16-17) açıkça beyân edilmekte ve sabredenlere mükâfat vaad edilmektedir (XI/11, 115; XXXIII/35). Hazret-i Peygamber ise: "Bir işin sonunu sabrederek beklemek ibâdettir." müjdesini vermektedir. Bu bakımdan mü'minlerin Ehl-i Kitâb'a karşı da sabırlı olması islâmî ahlâk ve edebe muvâfık bir davranıştır.

Bütün bunlar Ehl-i Kitâb'ın (ve hattâ müşriklerin) Müslüman toprağındaki statülerinin **Müslümanlar açısından** ahlâkî çerçevesinin temelini oluşturmaktadır. Bu statünün hukukî vechesine gelince, bunu tesbit eden ilk belge şarkiyatçıların "**Medîne Anayasası**" diye isimlendirdikleri ve Hz. Peygamberin hicretinden hemen sonra M.S. 622 ya da 623 de Medîne Müslümanları ile Medîne'deki Yahûdîler ve müşrikler arasında imzalanmış olan antlaşmadır (bk. Muhammed Hamîdullah: İslâm Peygamberi, Çeviren Sâlih Tuğ, 1. cild, s.188-210; İrfan Yay. İstanbul 1991).

Bu, 47 maddeden oluşan fevkalâde önemli bir **siyâsî metin** niteliğindedir. Medîne'yi iyi teşkilâtlanmış bir devlet statüsüne yükselten bu metin, devlet ile Medîne sâkinlerinin birbirlerine karşı hukûkunu ve sorumluluklarını târif etmektedir. Bu Anayasa kaleme alındığı zaman Müslümanlar Medîne nüfusunun ancak yedide birini, üç kabîleye bölünmüş olan Yahûdîler ise yarıdan biraz fazlasını teşkil etmekteydiler. Geri kalanlar ise henüz İslâm'ı kabul etmemiş olan araplardı. Ancak, şehrin başlıca iki arap kabîlesi arasındaki kavga dolayısıyla bölünmüş olan Medîne ahâlisi sonu gelmeyen bir çekişme içinde bulunmaktaydı.

Bu anayasa: 1) kabîleler arasındaki düşmanlığa son veriyor, 2) şehirde sulh ve sükûnu tesis ediyor, 3) ister yahûdî ister arap olsun bütün ahâliyi şehri muhtemel düşmanlara karşı savunmakla yükümlü kılıyor, 4) her cemâate **kazâ** (jüridiksiyon) **hakkı** ve belirli bir otonomi tanıyor, ama 5) cemâatlerin Müslümanlara açıkça düşmanlık edenlerle bir anlaşma imzâlamalarını men ediyor, ve 6) Hazret-i Peygamber'i en yüksek **kazâî merci'** ve Medîne ordusunun da başkomutanı olarak tesbit ediyordu.

Böylelikle bu anayasa her bir cemâatin yalnızca vicdan hürriyetinin tasdik edildiği yâni kendi dîninin gereklerini yerine getirmek husûsunda hür olduğu değil, aynı zamanda da kendi işlerinin büyük bir bölümünü kendi birliği içinde halletmek husûsunda da belirli bir bağımsızlığa sâhip bulunduğu bir çeşit **federatif** bir devlet yönetimi ihdas etmekteydi.

Daha sonra İslâm Devleti büyüyüp de vergiler toplanmağa başlayınca, müslüman olmayan ahâli islâmî bir vergi olan Zekât vermekten muaf, ama diğer idârî vergileri ödemekle mükellef tutulmuşlardır.

Son zamanlarda iranlı bir allâme olan Kerim Rûşenyan'ın gayretleriyle ingilizlerin kıskançlıkla saklamakta oldukları ve Hz. Peygamber'in mührünü taşıyan bir emirnâmenin fotokopisi yayınlanabilmiştir. Bu emirnâme hıristiyan bir cemâatin yaşadığı bir bölgenin fethi münâsebetiyle çıkarılmıştı. Hz. Peygamber bu emirnâmesiyle: 1) hıristiyan râhiplerin uzaktaki kiliselerine selâmetle gidebilmeleri, ve 2) hıristiyan bir kadınla evli bir müslümanın, karısının **kilisede ibâdet etmesine müsâade etmesi gerektiği** husûsunda müslüman idârecilerin dikkatlerini çekmekteydi (Milliyet gazetesinin 2.2.1992 günlü nüshasında rahmetli Rüşti Şardağ'ın yazısı).

"Dinde zorlama yoktur" (II/256) düstûrunu Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça ilân etmiş olan İslâm'ın rûhuna sâdık olan bu sabırlı, adâletli ve ihsan dolu tutum, ne yazıktır ki, bâzı müslüman cemâatlerde ve kezâ Batı'nın köktendinci (fondamantalist) diye isimlendirmekte olduğu ama çoğu zaman İslâm'ın kökündeki ilkelerle hiç de ilgisi bulunmayan, dînî görünümlü fakat düpedüz siyâsî eğilimli bâzı çağdaş hareketlerde tamâmen unutulmuş görünmektedir. Nitekim bunlar arasında, bir yahûdîye ya da bir hırîstiyana selâm vermenin dahî bir müslümanı cehennemlik kılmağa yeteceğini savunan gruplara bile rastlanılmaktadır. Bu türden davranışlar, önünden giden yaşlı bir yahûdîyi yaşına ve beyaz sakalına hürmeten geçmek istemeyen Hz. Peygamber'in sabrı, merhameti, adâleti, ihsânı ve zerâfeti ile ne büyük bir tezat teşkil etmektedir!

Ehl-i Kitâb'ın Müslüman toprağındaki statülerinin ahlâkî ve hukûkî çerçevesini böylece ortaya koyduktan sonra, Müslümanların hırîstiyana toprağındaki ahlâkî ve hukûkî statülerinin çerçevesi mes'elesine de artık temas edebiliriz.

MÜSLÜMANLARIN HİRİSTİYAN TOPRAĞINDAKİ AHLÂKÎ VE HUKUKÎ STATÜLERİ

Müslümanların müslüman toprağında Ehl-i Kitâb'a karşı geçerli olan **ahlâkî mükellefiyetlerinin** müslümanlara âit olmayan topraklarda ve özellikle hırîstiyana toprağında da geçerli olacağı ve olması gerektiği her türlü şüpheden uzaktır.

Müslümanların hırîstiyana toprağında barınmaları ilk defa M.S. 614 yılında Hz. Peygamber'in elli kadar Müslüman için, Mekkelilerin müslüman olan herkese karşı acımasızca uyguladıkları baskılardan kurtarmak gayesiyle, ahâlisi hırîstiyana olan Habeşistan'ın Necâşî'sinden sığınma hakkı talep etmesiyle mümkün olmuştur. Necâşî yalnızca âdil davranmakla kalmamış, Müslümanlara i'tibâr etmiş ve misâfirperverlik göstermiştir. Müslümanlar da, böylece, siyâsî durum izin verip de daha sonra Arabistan'a dönünceye kadar, hırîstiyana Habeşistan'da îmanlarının gereğini sulh ve sükûn içinde îfâ etmek imkânını bulmuşlardır.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, **dinlerinin gereğini yerine getirmek husûsunda kendilerine hürriyet tanınmış olması şartıyla,**

Müslümanların hıristiyan toprağında barınmaları için doktrin açısından bir engel yoktur.

Hıristiyan toprağına yerleştikten sonra Müslümanların kabul edemeyecekleri tek şey idârecilerin ya da o ülkenin kânunlarının kendilerinden, Kur'an ve Sünnet ile çelişik olan bir takım kötü davranışları ya da bozgunculuğu talep etmeleridir; zîrâ emirlere, ancak hayırlı işlere yönelik olurlar ise uyulması gerektiğini ve insanı isyâna ve özellikle de ALLAH'a karşı isyâna dâvet eden kimselere ve emirlere ise aslâ uyulmama çağını bildiren pekçok hadis bulunmaktadır.

Müslümanlar eğer bir ülkede azınlık olarak bulunuyorlarsa (ister bu ülkenin vatandaşı olsunlar, ister bu ülkenin kendilerine verdiği sığınma hakkından faydalanmakta olsunlar, isterse bu ülkede yalnızca misâfir olarak bulunmakta olsunlar), **dinleri gereği** kendilerini, bu ülkeye karşı nankörlükten ve nifaktan korumak zorundadırlar; zîrâ ALLAH "... haddini aşanları sevmez" (VII/55); buna aykırı bir davranış bu ülkenin onlara temin ettiği misâfirperverliğe ve diğer menfaatlere karşı muhakkak ki ihânet olurdu, ve 1) "... ALLAH (da) hâinleri sevmez" (VIII/58) ve 2) "(inanırlar)... öyle kişilerdir ki onlar emânetlerine ve ahitlerine riâyet ederler" (XXIII/8).

Bununla berâber Müslümanlar ile Batı Dünyâsının Hıristiyanları arasında temelde bir davranış farklılığı vardır. Kur'an ve Sünnet'e dayanarak yüzyıllar boyunca geliştirilmiş ama modernist akım içinde ve batı anlamında Medenî Kânûnun kabûlüyle resmen uygulamadan kalkmış, buna rağmen gene de Müslümanların vicdânında yer tutmakta olan İslâm Fıkhı'nın temel ilkelerinden birisine göre: **"Kötülüğün ve ahlâk bozukluğunun sebeplerinin ortadan kaldırılması kâr endîşesinden önce gelmelidir"**. Bunun, temelde, hıristiyan merhametine de uygun olmasına rağmen hıristiyan ülkelerde bir yandan yüzyıllar boyu insanları durmadan kâr etmeğe ve mal biriktirmeğe dâvet eden protestan ahlâkının, öte yandan da Batı türünden saldırgan bir kapitalizmin kendine has ahlâk anlayışının tesîri altında bu merhamet, pratikte, kendisini her zaman ızhar edememektedir. Bundan dolayı da hıristiyan ülkelerde yerleşen Müslümanlar, daha idealist davranacaklarından ötürü, belirli ölçüler içinde maddî bakımdan hıristiyanların dâimâ dînunda kalacaklardır. Bunun ise, her iki cemâat arasında, birbirlerini yanlış değerlendirmede önemli bir faktör olmasından endîşe etmek gerekir.

SONUÇ

Kur'ân ve Hadislere göre Müslümanların hıristiyan toprağında hep birlikte sulh ve sükûn içinde yaşamaları için dînî îtikad açısından hiçbir yasak ve engel bulunmamaktadır. Şimdiye kadar da zâten bunun pekçok misâli görülmüştür. **Dinlerinin gereğini yerlerine getirdikleri ve ve-himlerini dinlerinin emri olarak görmedikleri** sürece Müslümanların ve Ehl-i Kitâb'ın, Hz. Peygamber'in Medîne'sinde yâhut Osmanlı İmparatorluğunda veyâhut da Türkiye Cumhuriyetinde olduğu gibi, birlikte sulh ve sükûn içinde yaşamaları için ne bir yasak ve ne de bir engel vardır. Bununla berâber gerçek bir içtimâî kaynaşma ancak karşılıklı sabır, merhamet, adâlet ve ihsâna dayanan bir anlayış ile mümkün olabilir. Bu bakımdan da, nefsânî çıkarlar uğruna iki cemâat arasında nifak çıkarılmasının önüne geçilmesini temîn etmek için, her iki tarafından idârecilerinin her zamankinden daha dirâyetli ve daha iyiniyetli olması kaçınılmaz bir zarûret olarak ortaya çıkmaktadır.

ONAT KUTLAR'IN ARDINDAN

Nâzik ERİK

Terör vak'aları yıllardır vukuât-ı âdiyyeden oldu. Artık güney-doğu haberleri değil şehir içi, hem de büyük şehirlerin haberlerine dâhil oldu. Hergün yeni bir vak'a var. Benzetmek gibi olmasın 1980 öncesi gibi sanki... Allah korusun.. O günler bir daha gelmez inşaallah... Temennimiz, niyâzımız bu... Ama iş niyazla temenniyle olmuyor.. Tıpkı o zamanlardaki gibi piyango tanınmış, bilinen kişilere çıkıyor! Eller aynı eller.. Yine bazı kurbanlar (!) alâka merkezi oluyor.. Sesler ayyûka çıkıyor.. Alâka da...

Kaç gündür, bilmem ne otelinde patlayan bomba yüzünden Onat Kutlar yaralandı diye adı bilinen her seviye ve makam ehli yollara düştü. Ajanslardan günlük bildiri hâline gelen haberleri dinlerken; "min'el-meh-di il'el-lahd" mı derdi eskiler, doğduktan öldüğe insanoğlunun başına ne geleceği bilinmiyor. Yazar-filimci-münekket Onat Bey'in başına gelenler de öyle! "İnşâallah kurtulur.. Sakat kalsa da..." diye düşünüyor, tabîî olarak üzülüyorduk. Vefat haberi pek sürpriz olmadı. Doktorlar dilleri ile söylemeseler de ümitsizliklerini hâlleri ile belli ediyorlardı.

Ben kendisini tanımam. Yazık ki hiç bir türde, hiç bir eseri ile müşerref olamadım. Ama memleketin evlâdı, milletimizin ferdi ve Allah'ın kulu idi. "Allah rahmet eylesin!" dedim. Bir "Fâtiha!" gönderdim. Derken...

Derken televizyonda cenâze merâsimini, hem de her kanalda ayrı ayrı seyrettim. Gazetede tören, otelde tören... Bir zamanlar da, bizim gençliğimizden bir zamanların, meşhur "karanfili" ...Eh olur ya...

Derken yürüyüşü başladı... Anlayamadığım bir şeydi bu: Cenâze töreni ve de sloganlar... Polisler... Sonra da alkış! Yadırgamamam lâzımdı. Nîsa Serezli'nin na'sı da sahneye getirilmiş ve alkışlanmıştı... Mevtâ kabre teslim edilirken de alkışlanıyordu. O kalabalığın, o ses ve sloganların arasında beyaz sarığı, siyah cübbesi ile Hoca Efendi pek yabancı kalıyordu gibi geldi bana.

Acaba başkaları ne dediler, nasıl gördüler? Son dâvete icâbet için elinde tesbihi ile hazırlanan yaşlılar, yakınlarını gömmenin sızısını taşıyan orta yaşlılar, sevdiklerinin ardından kabre kadar gidip dönerken döküğü yaşı henüz kurutamayanlar acaba ekranı nasıl seyrettiler? Ve çocuklar, yabancı filimlerde siyahlar giymiş peçeli hanımlar, resmî elbiseli erkekleri, sivil elbiselerinin kollarına siyah pazubent geçirmiş gençleri, cenâzenin arkasından sıra sıra dizilmiş siyah arabaları, kilise yâhut evden itibaren kabristana kadar uzayan ağırbaşlı, sessiz, sâkin, mâtemli insan-cıkları seyreden çocuklar acaba ne dediler ve de ne öğrendiler ki?

Bu ölen bir müslümandı. İnsana verilen değer iki ucu, doğum ve ölüm'e gösterilen alâka, verilen kıymet toplumun kültür ve medeniyet seviyesini göstermeyecek mi idi?

Dinlerin îman sistemleri; dünya, âhiret ve insan anlayışlarına göre farklı merâsimleri, gelenek ve görenekleri yok mu idi? Ve bizim çocuklarımız İslâmî cenâze töreni olarak artık bu şak şakları mı öğrenecekti? Sözde ve gözde aydınlarımız, laikliğin müdâfî entellerimiz işte böyle karanfiller, sloganlar ve alkışlar ile yürüyüp götürdüklerine, alkışlarla gömdüklerine göre o pek iğreti kalan Hoca Efendi'ye, duâlara ihtiyaç yok mu idi? Televizyonda tören seyreden çocuk acaba hangisini öğrenecek, yarın kendisi daha büyüyünce hangisine inanacak ve anasını, babasını nereye, nasıl gömdürecekti?

Mevtâ, "sekarât'ül mevt"e gelince ağzına bir zemzem akıtmayı, son nefeste tekbirle uğurlamayı nereden bilecek, öğrenecekti? Tabut tıpkı Onat Kutlar'ın na'sının çalıştığı yere geldiği zamanki gibi evinin kapısına geldiği zaman, geri kalanlardan, evindeki âilesinden bir kişi çıkıp da "Mevtâyı nasıl bilirsiniz?" diye sormayı becerecek ve tabutu götürmeye hazırlananlar "Hakkınızı helal edin!" diye sormayı becerebilecek miydi?

Evet, yeni bir "âdet" doğuyor ve de gelenekleşiyordu.

Bu töreni ilk defa iki yıl evvel Uğur Mumcu için yapılırken seyretmiş, pek acı duymuştum da "Yazık Bana... Yazıklar Bana!" demiştim. Onat Kutlar'ın cenâzesinin ardından televizyonu kapadım, gelenekleşmeyi daha net görebilmek için o günden bu güne nelerin kökleşip neyin de-

ğıştığını görmek için kağıtlarımı karıştırdım. buldum. Okuyacağım! Siz de dinler misiniz?

YAZIK BANA... YAZIKLAR BANA!

Üç gündür düşünüyorum. Beni tahrîk eden hâdiseler artıyor eksilmiyor. Yarın ne olacak değil, neler olacak bilmiyorum, bilemiyorum. Ama düşüncelerim beni bir girdâba, bir çıkmaz sokağa doğru tahrîk ediyor, sürükleyip götürüyor.

Yıllar yıllar evvelidi. Evvelâ Samsun'da sonra Isparta'da karşılaştığım küçük küçük hâdiseler olmuştu. Zararsız, göze batmaz ama hücreden bünyeyi teşhis eden biyopsi ameliyesi ciddî hâdiseler... Sanki bana millî bünyenin câhili, âlimi, dinsizi, dindarı ile toplum bünyesindeki dînî hassasiyet ölçülüyor gibi gelmişti. Kim, kimler, niçin? O zamanlar bunu tesbite çalışmıştım... Bir vehimdi belki! Geçti...

Aradan işte yıllar geçti. Memlekette bir 12 Eylül hâdisesi yaşandı. Toplumun derlenip toplanması bir millî yapılanmaya gidilmesi düşünüldü. 100. yılda Atatürk dendi. Ve okullara mecbûrî din dersleri kondu. Hareket kabul edildi, edilmedi... Benimsendi, benimsenmedi... Ama bir hareketti.

Sonra Türk Cumhuriyetleri çıktı ortaya... Nasıl Almanlar Almanya'dakilere "Siz Türksünüz!" diyerek milyonların erimesini önlediler, vurdukları şamarla oradakileri kendine getirdiler, uyandırırverdilerse bu da öyle. Nerede ise topyekûn dünyâ vatandaşı olmayı yeğliyecek yozlaşmış aydına, yabancı ülkelerde, yabancı dilli okullarda yabancılaşmış bürokratlara ve de emek emek, heves heves ille de yabancı dilli okullara gönderilip yetiştirilmiş gençlerin önüne bir dünyâ haritası seriliverdi. Türk demeyi unutmuşlara, unutturulmağa çalışılanlara, rahatça, kaygısızca, sorumsuzca yaşayanlara bu âlem, bu Türklük Âlemi, vazifeye, hizmete, ilme ve pek lâfını ettikleri hürriyet ve demokrasiye teşne bir âlem akılları, nefisleri bir yana attıracak kadar vicdanlara sesleniverdi. Bizler Türk'dük. Türk olmalı idik. Tabîî müslüman da.

Târih okurken Türklerin islâma hizmetini sıralarken "Azıcık da millî şuur!" dediğim olmuştur belki! Ama bugün böyle düşünmek, lâf olsun diye söylemek bile mümkün değil. Şu son bir yılın hâdiselerine bakınca görülüyor ki "fîsebîlillâh" yaşamayı sâdece Türkler bilmişler. "İlâ-yı Kelîmetullâh"ı sâdece Türkler tanımışlar ve hasbîden öte Allah için ve Allah ile yaşamanın zevkini, tadını yalnız ve yalnız Türkler duymuş ve yaşamışlar. İşte günümüzün İslâm Dünyâsı.. İşte Cenâb-ı Hakk'ın servet

ile imtihan ettiği zengin araplar ve İran... Ve işte Filipin'lerden başlayarak Hint'de, Çin'de, Avrupa'nın göbeğinde, Afrika'nın kıyıcığında kıyıma uğrayan müslümanlar.. İşte benim için gâliba Türk de biraz da İslâm demek. Bu yüzden olmalı ülkede bir kıpırdanma başladı. Kimlik arama ihtiyâcı dediler.. Laiklik İslâm düşmanlığı demek değildir, dediler. (Bizim laiklerimiz hiç bir zaman İslâm'dan gayriye düşman olmadılar!) İslâm çağdışılık değildir, demeğe getirdiler ve Türk Cumhuriyetleri batı hayrânı aydın değil, Müslüman-Türk, geleneğine göreneğine sâhip, münevver Türk istiyorlar, yardıma çağırıyorlardı. Bütün toplum gibi ben de seyrediyordum.

Üç gündür değişik şeyler oluyor ve ben yine seyrediyorum. İnsanı acısıyla bırakmayan gösteriler bunlar.. Evvelâ hâdiseler yerine çiçekler atılmaya başlandı. Tıpkı Amerika'da Kennedy'nin, İsveç'te Olaf Palme'nin katledildikleri zaman olduğu gibi.. Yadırganılacak değil ya, çiçek güzel şey!

Arkasından, mumlar dikilmeye başlandı.. Hristiyanlar ölüye mum dikerler.. Gelenekleridir. Ama kilisede muayyen bir yere! Bizim türbele-re mum yakırmış eskiden.. Tıpkı feyizleri ile nurlanan gönüller gibi karanlık sokaklar aydınlansın diye.. Evvelâ kânunlar yasak etmişti onu. Sonra da bid'at olduğunu beyân eden ulemâ.. Demek mum dikilirmiş.

Sonra çiçekler, çiçekler.. Çiçekler biriktiler.. Küme oldular ve bu sefer etrafına "ateş" yakıldı! Ateş.. Kamplarda son geceler (geleneksel kamp ateşi) yakılır derlerdi.. Ama ben (ateş) yakılarak etrafında ibâdet geleneğinin yahûdîliğe has ciddî bir ibâdet tarzı olduğunu meşhûr Exodüs romanında okumuştum.

Sonra bir (şak şak) başladı. Protesto alâmeti imiş! Kimin, hangi cemâatin, ne zamandan beri... Hiç görmemiştim.. Bilmiyordum.. Öğrendim.

Ve dün bin değil, onbin değil, yüzbinleri bulan kalabalığı televizyon ekranından seyredip şak şakları, protesto sloganlarını dinlerken hep düşündüm..

Bir yolculuktu bu uzun ince.. Geriye dönülmesi imkânsız bir yolculuk. Kapılmış giden yüzbinler onu İstiklâl Marşı söyleyerek çukuruna teslim edip geri dönerken acaba hiç düşündüler mi ola: Nereye? Onlar döndüler ve o çukurunda kaldı! Kiminle? Namaza şürû eden iki saf gibi çukurun başında kendi kendiyile kalan hoca efendi de acaba aynı şak şaklar içinde mi idiler? Ne bir duâ... Ne bir tekbîr.. Ne de dudaklarda bir kıpırtı. Sâdece hayret birşey, eşi ve kızının, aydın bir hanım ve aydın bir

genç kız olmasına rağmen cenazede başları örtülü.. Siyahlar içindeler ama yakaları beyaz. Hem yüzleri de açık.. Ve şak şaklar devam ediyor, sloganlar da.. Bu uydum kalabalığa alayın içinde; nereden geldiğini, kabristana giderken dahî eninde sonunda nereye gideceğini düşünen, kendi kendiyile bir lâhza hesaplaşmaya, son'u, o çukurdan sonrasını düşünmeye niyetlenenler var mı idi, bilmiyorum.

Uğur Mumcu'nun ölümü elbette hazîn idi ve ibretâmîzdi de. Meziyetleri, hizmetleri ve ölümü ile bu millete söyledikleri vardı. Daha da söyleyecekleri çıkacaktı elbet. Araştırmacıydı dediler. Laikliğin müdâffî idi dediler. Kemalistti dediler... Öldürüldüğü çukuru çiçeklerle bezeyen, tabutunun ardından gözyaşları döken, televizyon ekranına üzüntülerini beyân eden o yüzbinler bizdik.. Çoğu adını belki de yeni duymuştu.. Kitaplarını okuyanlar da vardı belki. Ama dâvâsının tâkipçileri düşündürücü idi! Sosyologlarımız ne dediler bilemem. Suskun kalabalıkların deşarj fırsatı, gövde gösterisi deyip geçmenin mümkün olacağını sanmıyorum. Sosyal yapı, millî bekâ tohumlarının özü, kalitesi, millî birlik rûhunun esâsı, temeli idi altında yatan.

Ve eğitimciler şerât istemiyoruz çığlıkları karşısında, bilhassa din dersi öğretmenleri bir nebze olsun düşünmüş olmalıydılar. Bu yüzde doksanbeşi okumuş olan kalabalığa dînî yaşayışı değil, dînin esâsını, ilmî temellerini öğretmemiş olduklarını görmüş olmalıydılar.

O kalabalıkta yediden yetmişe kadını erkeği ile her yaştan her sınıftan her zümreden kişiler vardı. Ama insânî muâmele, islâmî-dînî-millî muaşeret var mı idi? Acılarımız, öfkelerimiz ne olursa olsun o merâsimde düşünülecek, uğurlanacak o değil mi idi? Ve o, sâdece insana lâyük gideceği huzura bir vekâr, bir niyâz içinde uğurlanmamalı mı idi? Ve biz bu mu idik?

Düşünceler benimdi... Ama yazdım işte.. Yazdım da nerede ise "Aman kimseye göstermeyin.. kimselere okutmayın! " diyesim geldi.

Demek ki ben bir Uğur Mumcu değildim. Ne söylemeye cesâretim vardı, ne susmaya. Yazık bana..! Yazıklar bana!

FÂTİH ÂŞIK OLDU

İskender PALA

Aşk bahsinde evvelce söylenmiş ve daha da söylenecek pek çok sözler vardır. Dîvân Edebiyatı'nın bu husustaki sözü ise aslâ tükenesi değildir. Zîrâ her şâir, öncelikle âşıktır. Bu durumda şâirin sözü var oldukça, aşk-âşık-ma'sûk da mısralarda var olacaktır.

Dîvân şiirinde âşık için aşk sonsuzdur. Onun gönlünde tecellî eden aşk, sonunda onu ölüme sürükler. Yâni âşıka, daha işin başında ma'sûk için can vermek düşer. Üstelik de bu hâl, her ikisi arasında gizli bir andlaşma gibidir. Aşkın açtığı yaralar ve ma'sûkun eziyetleri aslâ bitip tükenmese de, bundan şikâyet edilemez. Bilâkis gizli tutulduğu müddetçe âşık bundan yücelik kazanır. Aşk ile üzüntü birlikte vardır. Âşık üzüldüğü nispette aşkı ister; aşkının ululuğu nispetinde de üzüdür. Aşk, âşıkın ihtisas sâhası olan bir denizdir. İçine dalmayınca neliği anlaşılmaz; dalınca da kara görünmez. Bu sebeptedir ki dîvân şâirinin -ki âşıktır-, her söylediği, aşk ile ilgili görünür. Onun salt aşktan bahsettiği beyitlerinde dahî kendini kasdetmesi ve övmesi bundandır.

İrâde ve takdîr, ma'sûkun tekelinde iken âşıkın başına gelenler defter ü dîvâna sığmaz⁽¹⁾. Ancak bunların küçük bir bölümünü Fâtih'in bir yekâhenk gazelinde bulmak mümkündür. Fâtih bu şiirde kendi çağının aşk anlayışıyla birlikte gerçek bir âşıktaki bulunması gereken erdemleri sıralamaktadır. Gazel, yekâhenk (konu bütünlüğüne sâhip) olmak yanında, tamâmen beyt-i merhûnlardan oluşmuştur. Yâni ilk beyitte (matla beyti)

(1) Dîvân şiirinde âşıka âit özellikler hakkında geniş bilgi için bkz. Pala, İskender, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, "âşık" ve "aşk" md. II. Basılış, Ankara, 1990, s.50 vd.

bir defâya mahsûs âşıkın adı anılmış; müteakip 7 beyitte ise âşıkın husûsiyetleri arka arkaya sıralanmış, söylenmiştir. Bir gazelde mânânın birkaç beyit boyunca devâm etmesi, divân şiirinin orijinal uygulamalarından biridir. Bizce önemli olan taraf, böyle bir şiirin Fâtih'in divitinden çıkmış olmasıdır. Zîrâ Fâtih, siyâsî dehâsıyla bir yandan cihan devletinin temellerini atarken, bedîî cephesiyle de edebiyat ve san'at sâhasında imparatorluğun ihtiyaç duyacağı gelişmelerin kapısını aralamaktaydı. Fâtih ki alelâde bir şiir meclisinde 200'den fazla şâir bulunduran, diğer memleketlerden getirttiği şâir, san'atkâr ve âlimleri mikdarlarınca servete boğan bir ilim ve san'at-şinâstı. Musâhip ve bendelerini seçerken şiirden anlayanları tercih ederdi. Velhâsıl onun gibi nadîde zevklere ve san'atkâr mizâca sâhip bir hükümdar, şiirle uğraşırken yalnızca bir şâir; şâirlik silkinde kem-ayar bir âşık; âşıklık bahsinde de bî-ser ü pa bir kul olarak karşımıza çıkar. Bu, Cihan pâdişahlığından âciz bir kulluğa döküldüştür. Diğer bir söyleyişle, dünyâ sultanlığından sıyrılıp, aşk sultanının bendeliğine yükseliş!.. Bir sultan uğruna saltanatı hiçe sayma âlicenaplığı. Bu hususta kendi ifâdesi gâyet açık ve net:

Bir şâha kul oldum ki cihân ana gedâdır

Şimdi gazelimize geçelim ve karşısında kendini bir gedâ, (aşktan başka her şeye istiğna gösteren aşk dilencisi) olarak hissettiği sevgilinin aşkını nasıl yüklendiğini, yâni âşıklığının derece ve ayarını görelim. Onun bu tavrı, dîvân şiirinde bahsi geçen bütün âşıkların da mümeyyiz vasfıdır ve aşktan dem vuracak herkeste bulunması gereken husûsiyetleri belirler. Tâbiri câizse bunlar, aşk evinden içeriye adım atanlar için âdâb u muâşeret kâideleridir. O evin muhtelif duvarlarına birer hatırlatma levhası olarak asılabilecek bu beyitlerden ilki, âdeta giriş kapısı üzerindeki "Besmele" hattı kadar elzemdir. Nitekim daha ilk kelimesi, âşıkın lâzım-ı gayr-ı müfârikı (onsuz olunamayanı), "ağlamak" fiilidir:

Ağlasa âşık belâ-yı hecr ile nâlân olup
Gözlerinden akan anın yaş yerine kan olup

(Keşke) âşık ayrılık belâsıyla inleyerek ağlasa ve onun gözlerinden de yaş yerine kan aksa! (Bu revâdır).

Şâir, tâbiri câizse, âşıklığın raconu sayılan ağlamak ve onun yan sanâyiini oluşturan inleyişler, çığlıklar, göz yaşlarının kanla boyanması gibi hususları her âşıkta görmek istiyor. Daha doğrusu gönlünden öyle geçiriyor ki "âşıkım diyenlerin bu çileleri çekmesi elzemdir." Peki bir âşık için bunca acı ve gözyaşı niçin gereklidir? Fâtih beyitte bunu açıkça söylememiş. Bugünkü şâirlerin de bu hususta fetva verebilmeleri zordur. Ancak Dîvân edebiyâtının karizmatik dünyâsında, hemen her şâir ve şiir okuyucusu bunu bilirdi. O şudur: "Aşkta olgunluk, acı ve gözyaşına muhtaçdır. Sevgili, aşk merdiveninin, ancak, bu kıldan ince kılıçtan keskin basamaklarını başarıyla geçebilenleri âşıklığa kabul eder. Peki kabul eder de ne olur?!.. İşte asıl imtihan o zaman başlar. Bu imtihanın adı hicrândır, firkâtir, ayrılıktır, özlemdir. Bunun içindir ki Fâtih âşıkın ağlayışının "belâ-yı hecr (ayrılık belâsı)" sebebiyle olmasını istemektedir. Bir yandan hicrân yarası, bir yandan nâlân olmak. Bu ikisi ister istemez gözyaşını kana döndürür. Nasıl mı? Aşık her dâim ağlar, ağlar, ağlar... Dur-duraksız ağlayan her kişinin gözleri kızarır ve kan çanağına döner. Veya göz yaşı da birgün tükenir ve artık gözden kan gelmeye başlar. Her hâl ü kârda âşıkın gözyaşı kana dönüşür, yahut kan renginde görünür.

Ağlamak âşıkın yegâne kaderidir. Üstelik insan da bu dünyâyâ ağlayarak gelir. Yâni insanoğlunun dünyâda ilk öğrendiği şey ağlamaktır. Rehâyî ne diyordu:

Hemân ağlayı geldim âleme ağlayı gittim ben
San ol nîlüferim ki suda bittim suda yittim ben.

Bu bahsi geçelim!..

Fâtih ikinci beytinde âşık için yeni bir temennîde bulunarak ona şöyle yol gösterir:

Geh cefâ kûh-ı gubârından urunsa kisveti
Geh belâ vâdisini geşt eylese üryân olup

Mânâsı şu:

(Âşık) kâh cefâ dağının tozlarından bir elbise giyse; kâh elbisesiz kalıp belâ vâdisinde (başı dönmüş bir hâlde) dolaşsa!..

Beyitte bir Mecnûn mazmûnu mevcuttur. Bilindiği gibi Mecnûn, âşıkların sayılı ustalarındandır. Önünde cefâlar dağ gibi yığılmıştır. Belâ vâdilerinde sergerdân dolaşan da odur. Üstelik elbise nâmına bir varlığı da yoktur. Zîrâ elbiselerini tuzağa yakalanan Leyla bakışlı bir ceylanı kurtarmak için avcıya vermiştir. Hattâ belki aşk yolunda bedenine yük olacak bir elbiseye de ihtiyâcı yoktur. Fâtih'in yukarıdaki beytinde Mecnûn'un bu özellikleri bir arada verilmiştir. O hâlde Fâtih demek istemektedir ki, "Âşık, Mecnûn gibi olmalıdır!"

Âşıkın cefâ dağının tozlarından elbise giyebilmesi için öncelikle o dağı tozutması, yâni aşk gayreti ile toz hâline getirmesi gerekir. Başka bir ifâde ile cefâyı öğütüp elemeli, onu önünde bir engel, bir dağ olarak barındırmamalıdır. İşte cefâ dağının tozlarından elbise giymek ancak böyle olur. Bu da Ferhâd'ın işidir. Öyleyse beytin ilk dizesinde bir de Ferhâd mazmûnu vardır. O halde Fâtih'in demek istediğini yeniden ifâdelendirelim: "Âşık, ya Mecnûn, yahut Ferhâd gibi olmalıdır." Belki ifâdede "gibi" edatını da kullanmamalıydık. Zîrâ her âşık kendini Mecnûn veya Ferhâd sayar. Hattâ Fâtih'ten bir asır sonranın âşıkları Mecnûn ile Ferhâd'ı da beğenmezler. Nitekim Fuzûlî buyurur ki;

Bende Mecnûndan füzûn âşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdık menem Mecnûn'un ancak âdı var

Fâtih'ten üç asır sonranın âşıkları ise bu aşktan bıkkınlıklarını dile getirirler. Nitekim Nabî der ki:

Nâbî ile ol âfetin ahvâlini nakl et
Efsâne-i Leylâ ile Mecnûndan usandık

Fâtih'in şiirini okumaya devam edelim:

Her ne denlû cevrler görse vefâlar eylese
Her ne denlû gülseler hâline ol giryân olup.

(Âşık, sevgiliden) her ne kadar eziyet görse, ona (o derece) vefâ göstermeli; (rakipleri) onun hâline güldükçe, o da ağlamayı arttırmalı.

Yazımın girişinde âşıkın işi sabır; ma'sûkun işi eziyettir, demiştik. Fâtih, beytinin ilk mısraında bunu dillendirmiş ve hattâ tarafların aşk işindeki icraatlarını ilerletmiş, bir adım öteye götürmüştür. Yâni eziyet arttıkça vefâ da artmalıdır. Mantık ve akıl, eziyet artınca alâkayı bitirmeye ve sevgiliden ümit kesmeye hükmeder. Âşıktâ ise akıl ve mantık ne arasın?!.. Bu öyle dipsiz bir kuyu ki, biri eziyetten, diğeri vefâdan vazgeçmedikçe ucu bucağı bulunamaz. Âşık vefâdan vazgeçerse aşkına ihânet etmiş olur. Ma'sûk cefâdan vazgeçerse şânına noksan erişir. O hâlde aritmetikteki bir doğru orantı ile âşık ile ma'sûktan her ikisi de birbirlerine karşı ebedî icraatlar içindedirler. Onların bu hâli en fazla rakiplerini sevindirir ve yüzlerini güldürür. Rakipler güldükçe âşıka düşen ise, hâline bir kat daha ağlamaktır. Velhasıl zavallı âşık, battıkça çırpınır, çırpındıkça batar.

İş bununla kalsa iyidir. Fâtih, hâdisenin devâmını şöyle anlatır:

Râz-ı aşkı âşikâr etmege tâkat bulmasa
Sînesinde nâvek-i dildûzlar pinhân olup

Gönlüne batan (sevgiliye âit) gamze okları (âşıkın) bağrında gizlice yer edinse de (bu sebeple) aşk şırlarını âşikâr etmeye takat bulmasa!..

Âşıkta gizlilik esastır, demiştik. İşte Fâtih bunu anlatıyor. Bu öyle bir gizlilik ki âşık, hem sevgilinin gamze oklarını göğsünde bir hamayıl gibi gizliyecek, hem de aşkına dâir her olguyu bir sır gibi saklı tutacaktır.

Gamze, sevgilinin işveli yan bakışıdır. Bu bakışta binlerce mânâ gizlidir. Âşık.o yan bakıştan neler anlamaz ki?!.. Gamze onun için yerine göre nîmet, yerine göre mihnet, yerine göre de minnettir. Hiç eksik olsun istemez. Zîrâ gamze, âşıka bir lûtuftur. Ma'sûkun âşığı görmezden gelmesi ise daha da acıdır. Gamze, ister hışımla; ister iltifatla olsun, yeter ki olsun!.. Çünkü gamze, âşıkın âşıklığına ve aşkının farkına varıldığına delildir. Varsın ok gibi bağrına sapsılsın. Âşıkın canına minnet!.. Zîrâ sevgiliden bir parça, bir yâdigâr olarak onu canının içinde sakladıkça, âşık mutlu olur. Onu gizlemesinin sebebi de budur zaten. İnsan çok değer verdiği bir şeyi tıpkı hazine gibi herkesten saklamaz mı? Âşık için sevgilinin gamzesinden daha kıymetli hazine mi olur?!.. Ancak bu hazine âşığı iç-

ten içe tüketir. Öyle ki aşkını açığa vurmak için bile kendisinde güç bulamaz. Yanına bir dostun gelip de içini dökmesi bile bu yüzden mümkün değildir. İşte bu hâl Efendimiz'in hadîs-i şerifinde buyurdıkları hâle uygundur. Hadîs-i şerîf: "Âşık olup da aşkını gizlemekle beraber iffetini muhâfaza ederek ölen, şehîddir." İşte âşıkın şehâdet mertebesini sağlayan eziyet!.. İşte zâhîrde zahmet görünen acının, bâtında rahmet oluşu!.. İşte âşıkın yüceliğine sebep olan bir ma'sûk ve onun, bilerek veya bilmeyerek yaptığı büyük iyilik!.. Ne diyelim: "Ah mine'l-aşk!.."

Fâtih şiirine şöyle devam ediyor:

Dilberinden rahm eger olmasa o dîl-hastaya
Kimseler derdine dermân edemez imkân olup

Kimseler imkân bulup da (âşık denen) gönlü yaralının derdine dermân olamaz. Meğer ki gönlünü çalan sevgilisi merhamet göster-sin!..

El-hak pek doğru bir söz! Âşıkın derdine ma'sûktan gayri dermân olabilir mi?... İllâ, ya o ma'sûk bî-rahm çıkarsa!.. İşte o zaman âşık için olacak, olur!.. Nitekim bütün sevgililer acımasız; bütün âşıklar da belâ odağıdır. Dîvân şâirlerinden hiç bir tanesi de aşk işinde sevgiliden bir rahm görmüş değillerdir. Eğer ondan bir rahmet görecekt olurlarsa aşkın bitivereceğini sanırlar. Beşerî aşklarda ihtimâl ki vuslat, aşkı bitirebilir. Ama ya İlâhî aşkta!?!.. Her ne hâl ise de, âşık sevgiliden bir rahmet istemeyecek kadar âlicenaptır. Zîrâ sevgilinin rahmetinin derecesi ölçülemez. Bir tebessümden bir vuslat ve halvete kadar derece derece onun rahmeti sözkonusudur. Farzedelim ki vuslat oldu! Âşık bu sefer, ya tekrar ayrılmayı düşünerek kahrolur; veya hiç ummadığı böyle bir hâlin gerçekleşmesi ile kendini kaybeder.

Hani şâir diyordu ya;

Arz-ı hâl etmeye cânâ seni tenhâ bulamam
Seni tenhâ bulıcak kendimi aslâ bulamam

El-insaf doğrusu; söylenir söz mü bu!..
Fâtih'in son beytini de okuyarak kelâmı bağlayalım:

Verseler mülk-i cihânın tâc u tahtı devletin
Avnî kûyun terkin etmez başına sultân olup

Bütün cihân mülkünün tacı ve tahtına hükmetme şansını verip (o mülkün) başına Avnî'yi sultan etseler; (Avnî) yine de senin mahalle-ni bırakıp gitmez.

Avnî, Fâtih'in mahlasıdır ve Fâtih için bu beyti böyle söylemek kolaydır. Zîra kendisi zâten cihan mülkünün tacına ve tahtına hükmeder. Ancak Dîvan edebiyâtında hangi şâire baksanız aşk uğruna aynı yüceliği göstermeyi vâdederler. İster/istemez de vaatlerinde dururlar. İşte Kânûnî'den aynı vaad:

Kûy-ı dilberde Muhibbiyâ gedâ olmak yeter
Bu cihânda ser-te-ser olmağa sultan istemez

Şu beyit de Nev'î'den;

Cihânın izz u câhın böyle iz'ân eyledim ben kim
Eşiğinde kul olmak dehre sultan olmadan yegdir

Fâtih ilk beytinden itibâren âşıkın mücerred hâllerini anlatmıştı. Ancak bu son beyitte bir sevgiliden bahisle, şiirinde sözkonusu ettiği âşıkın kendisi olduğunu açıklıyor. Demek ki, kişi sultan da olsa, âşkın çorak vâdisinde acı çekebiliyor. O aşk ki, dünyâ içinde özge bir dünyâ, âlem içinde ayrıcalıklı bir âlem!.. Bu âlemde her şey başka, her hâdisе bir olgunluktur. Cihânın esâsı ve sebâtı yok; dünyâ da fânî. Oysa aşk âleminde mevcûdât gerçek çehreleriyle mevcut. Bir kısmı beşerî hislerle ancak yorumlanabilecek bu engin denizde Fâtih'in platonik ma'sûkası gibi nice inciler vardır ki günyüzüne çıkarmaya gerçek dalgıçlar gerekir. İnsanın mecâzî ve hakikî dünyâlardan hangisine âit olduğu gâliba aşk u alâka bahsinde ortaya çıkabilir. Kâinatın yaradılışı aşk ile olduğuna göre!..

Hani denir ya;

Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl
Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl.

MUALLİM NÂCÎ'DE MİLLÎ YÖNELİŞLER

Yrd. Doç. Dr. Belkıs GÜRSOY

"Hak perestim arz-ı ihlâs ettiğim dergâh bir
Bir nefes tevhîdden ayrılmadım Allah bir"

Sultan Mahmud Türbesi'nde ebedî uykusuna çekilmiş olan Muallim Nâci'nin mezartaşını süsleyen yukarıdaki satırlar, aynı zamanda onun hayat felsefesini de özetler.

Nâci'nin ölümünden sonra bile şâire kin gütmekten vazgeçmeyen Recâizâde Mahmut Ekrem'in deyişiyle, O, "bir şâir-i mâderzad", üslûbuyla "nây-ı Hüseyinî-nevâ"dır.

Nâci, Tanzîmat Fermânı'nın 10. yılında, yâni 1849'da İstanbul'da doğar. Bu yıllarda haşmetli Cihan İmparatorluğu, hâlâ ayakta durmakla beraber, çökmeye yüz tutmuş olup, sarsıntılı bir dönem yaşamaktadır. Ülke aydınları gözlerini Batı'ya çevirmişler ve karşılaştıkları medeniyetin parıltısıyla âdetâ sersemlemişlerdir. Kurtuluşu batılılaşmakta bulurlar. Fakat bu, programlı, hesaplı ve aydınlık bir buluş değildir. Gözlerini dikkatleri dünyâda çerçöp ne bulurlarsa ithal ederler. Neye, ne kadar ihtiyaçları olduklarını bilmediklerinden ve yollarını iyi göremediklerinden karanlıkta el yordamıyla dolaşırlar. Kendi değerleriyle hesaplaşmaya, karşıt değerleri ise bir seleksiyona tâbi tutmaya lüzum dahî görmezler.

Envanteri çıkarılmamış olan unsurlar, rüzgârın önüne katıp ta getirdikleridir.

İşte Nâci, böyle bir atmosfer içinde dünyâya gözlerini açar. Bu orta halli âile çocuğu, küçük yaşta Varna'ya gitmek mecbûriyetinde kaldığından, bütün Tanzîmat nesli gibi o da, düzenli bir tahsil hayâtından mahrûm bırakılır. Fakat Nâci, dev bir iştihâ ile ve bütün mesâmmeleriyle öğrenmeye açıktır. "Hem müteallim, hem muallimdir, teallüm ve tâlimden hiçbir vakit hâlî kalmak istemez, bilmediğini öğrenmeye, bildiğini öğretmeye çalışır."⁽¹⁾ O, kayınpederi Ahmet Midhat Efendi'nin de evinde misâfir olarak bulunduğu bir ramazan akşamına rastlıyan vefâtına kadar, yoğun bir öğrenme faâliyeti içerisindeydi.

Yazar, bilme ve öğrenme açlığını ve bu husustaki çabasını dile getirirken, yeterince geliştirmeye fırsat bulamadığı Hak vergisi kabiliyetleri için de hayıflanır.

"Her ne öğrendimse mücerret kendimi teşvik ile çalışarak öğrendim. Akrânımdan öylelerini bilirim ki vesâil-i tahsîliyyeleri her vechile âmâde olduğu halde, çalışmaktan bilküllüye müteeffir idiler.. Dünyâda en acıdığım şey, arzu ettiğim gibi mahalline sarfetmeye muvaffak olamadığım istîdâd-ı Hudâdâdır."⁽²⁾

Görülüyor ki Nâci, rehbersiz, disiplinsiz ve kitapsız bir şekilde öğrenmeye çabalarken, azmini kaybetmiyor. Böyle bir öğrenme tarzının az verimliliğine ve zorluğuna eseflenirken de, herşeye rağmen böyle bir gayretin içinde olduğundan dolayı da kendisiyle gurur duyuyor. "Müstait bir genç tasavvur ediniz ki herşeyi öğrenmek istiyor da hiçbir şeyi istediği gibi öğrenemiyor. Çünkü vâsita bulamıyor. Yine me'yus olmuyor! Çalışıyor. Bir haftada öğrenilebilecek kolay birşeyi sekiz ayda öğreniyor.. İşine yarayacak kitapları şöyle dursun, bunların isimlerini bile kimseden haber alamıyor..."⁽³⁾

(1) Muallim Nâci, *Mecmûa-i Muallim*, İstanbul 30 Eylül 1030, Sayı 1, S. 1

(2) Muallim Nâci, *Muhâberat ve Muhâverat*, İstanbul 1301, S. 194-195

(3) Muallim Nâci, *Mektuplarım*, İstanbul 1303, S. 48

Nâci, yeterince geliştiremediği için hakkıyla ortaya çıkamıyan istîdatlarından ötürü kendisini olması gereken seviyenin çok altında bulur. "Teveffuk, teâlî-i fikri lâzıme-i hilkatımdır. Fakat ne çâre ki istediğim gibi teâlî için vesîle bulmağa muvaffak olamadım. Karîn-i tevfiik olmuş olsaydım, siz beni şimdi daha çok âlî görürdünüz."⁽⁴⁾

Kendi hakkını teslim eden ve kendi kendisine acıyan şâir, tâlihinden şikâyet etmekten de hâlî kalmaz.

"Gaddâr-ı çerh-i kîneverden feryat
Etmez beni hiç kayd-ı gamından âzât
Etsin de bana zamâne cüz'î imdat
Bak var mı imiş yok mu imiş istîdat"

Mağrur, geleneğe ve yerli olan herşeye bağlı, haksızlığa uğradığı zaman bile, terbiye ve nezâket kurallarının dışına çıkmayacak kadar îtidal sâhibi bulunan, fakat doğru bildiğinden aslâ tâviz vermeyen Nâci; bizi biz yapan hususların devri içinde en şuurlu müdâfîlerinden biri olabilmıştır. O, bu hâliyle yalnız geleneğin ve belirli konuların değil, asırlar süren topyekün bir medeniyetin de müdâfîi olmuştur.

Nâci, evvelâ "Ben ki bir Türk'üm unutmam Câber'i" mısırânda karşılaştığımız üzere, Türk olduğunu sık sık tekrarlar. Şâirin nirengi noktalarından biri bâzan "Osmanlıcılık" adıyla zamânı îcâbı farklı bir kisveye bürünmüş olarak karşımıza çıkan Türklüktür. Yazar, milliyetiyle öğünürken, bu öğünmenin kendisine pekçok sorumluluk yüklediğinin de farkındadır.

"Zikre şâyandır Kur'ân'ın her yeri
Ben ki bir Türk'üm unutmam Câber'i
Türk olan ni'met-şinas olmak gerek.
Var yeri gitsem mezâr-ı Türk'e dek
Ey mezâr-ı Türk! Safvet-hânesin
Hâbgâh-ı şahsın, şâhânesin.

(4) Muallim Nâci, **Mektuplarım**, İstanbul 1303, S. 69

İftihar et ey sarây-ı ma'nevî.
Şâh-ı Türkân sende olmuş münzevî.⁽⁵⁾

Aşağıdaki satırlarda Türk kelimesinin Osmanlı kelimesiyle yer değiştirdiğini, fakat eş anlamlı olarak kullanıldığını görürüz.

"Şânımız Osmansız olmaz şanlıyız
Bunca milyon halk hep Osmanlıyız
Vâkıâ Osmanlılıktır şanlılık
Bilmeli ammâ nedir Osmanlılık!⁽⁶⁾

Muallim Nâci, Osmanlı Târihi'nin belli bir dönemini anlatan Ertuğrul Bey Gâzi Destanı'nda Türklüğün bilinmesi gereken şanlı bir mâzîsi olduğu düşüncesiyle hareket eder. Destan, Fırat Nehri'nden yola çıkılarak kaleme alınmış bir empresyonist manzûmedir. Yazar:

"Bak ne istiğrâka sevk ettin beni
Gözyaşı zanneyliyor çeşmim seni!⁽⁷⁾

mısrâlarında olduğu gibi, kendi duygularını bu nehre ortak eder. Sonra nehrin bir yakasında savaşı ve şehit olan Süleyman Şâh'ı hatırlar. Coşkun akan Fırat, Muallim Nâci'ye geçmişe doğru bir yolculuk yaptırmış, Bâbil, İskender, Dârâ gibi artık efsâne olmuş isimlerle, Osmanlı Târihi'nin Anadolu'daki ilk kahramanlarını çağırıştırılmıştır. Bizim edebiyâtımızda Âşık Çelebi, "Tuna Kasîdesi"; Nâci "Dicle"; N. F. Kısakürek, "Sakarya Türküsü", ülke topraklarıyla bütünleşmiş ve sembolleşmiş ırmakları konu edinen şiirler yazmışlardır. Yazar, bu târihî seyâhatte karşılaştığı kahramanlara duyduğu minneti dile getirir ve onlara methiyeler düzer. Süleyman Şah, Ertuğrul Gâzi, Fâtih ve 1. Selim birer alp-erendirler. Osmanlı şehzâdelerinin başka milletlerde benzerlerine rastlanmayacak kadar vasıflı olduklarından bahseder.

(5) Muallim Nâci, Gâzi Ertuğrul Bey, Hâzine-i Fünun, 8 Eylül 1310, S. 86

(6) a.e. S. 86

(7) a.e. S. 86

"Var mı Osman'dan zekî bir şîr-i dil
İşte Fâtih, işte bî-hemtâ Selim
Herbiri hem kahramandır hem hakîm
Âl-i Osman'dan şehzâdegân
Başka bir devlette olmuş mu ayân
Âlemin kâfî biri irşâdına
Hepsinin hâcet var mı tâdâdına
Fahreder bir merd ile bir hânedan
Şan verir millete bir kahraman."⁽⁸⁾

Osmanoğullarını, bu târihin en uzun ömürlü hânedânını anlatan mıs râlar, bizi hem öğüneceğimiz, hem de hız ve kuvvet kazanacağımız dâimî bir adrese götürür.

Bu manzûmede Ertuğrul Gâzi'nin Cengiz ile yaptığı savaşa yer verilir. Ünvânı "Ebûselâtin" olan Ertuğrul Gâzi, harbe bizzat katılınca savaşın rengi değişmiş, mağlup taraf, gâlip oluvermiştir.

Osmanlılık bir ebedî devlette Hz. Muhammed'e bağlı olarak gösterilir. Yazarın nîrengi noktalarından bir diğeri olan müslümanlığın, Osmanlılara emânet edildiği söylenir. Osmanlı pâdişahları için halk da Allah'ın bir emânetidir. Emânete nasıl muâmele edilmesi gerektiği de herkesin mâlûmudur. Kâmil pâdişahların idâresinde Osmanlılık çok parlak bir seviyeye ulaşmıştır.

"Bir devlet-i sermediyyedir bu
Bir devlet-i Ahmediyyedir bu
İslâm ana en büyük vedât
Sâhipleri hâdim-i şerât
Her sınıfı sur olan dil-âgâh
Zâten tebea vedîatullah
Lutf eyledi pâdişâh-ı ekmele
Osmanlılık şimdi oldu ecmele"⁽⁹⁾

(8) Muallim Nâci, Gâzi Ertuğrul Bey, Hazîne-i Fünûn, 8 Eylül 1310, S. 88

(9) Muallim Nâci, Gâzi Ertuğrul Bey, Hazîne-i Fünûn, 8 Eylül 1310, S. 94

Ertuğrul Gâzi'nin Cengiz ile savaşının anlatıldığı mısırâların arasına yerleştirilen marşta Türk'ün asâleti, besâleti, adâleti, sadâkati, kahramanlığı ve daha pekçok hasleti anlatılırken,

"Biz Ertuğrulluyuz
Eroğlu erleriz."⁽¹⁰⁾

nakaratına yer verilir.

Bu eserde "en büyük Osmanlı şâhinşâhıdır" mısırâyıyla övülen II. Abdülhamit, Ertuğrul Bey'in bir tuğrâsı olarak görülür ve Destan "şevketinle devletin bulsun kemal!" duâsıyla bitirilir.

"Bir dalkavuk olmamak günâhım
Mânî' o günâha iştibâhım."

satırlarıyla karakterini ifâde eden Nâci, herhangi bir menfaat endîşesiyle hareket ederek, inanmadığı birşeyi söyleyecek bir insan değildir. Nitekim şâir, Ertuğrul Bey Gâzi Destânı'nda da samîmî duygularını dile getirmiştir. Devrin, Nâci'nin hemen akabinde "Bir Lahza-ı Teahhur" (1906) gibi şiirlerin yazıldığı devir olduğu düşünülürse, Muallim Nâci'nin Pâdişah'a ve onun şahsında devlete karşı duyduğu derin muhabbet ve hürmetin değeri anlaşılır. Jön Türklerin içerde ve dışarda rejimi devirmek adına giriştikleri devleti yıkma teşebbüslerinin karşısında Nâci gibiler tek ve yalnızdır.

Sâdece "Ertuğrul Bey Gâzi Destânı'nda değil, başka eserlerinde de II. Abdülhamid'e tâzim, duâ ve teşekkür mevcuttur. "Hazret-i hilâfet-penâhîlerini idrâk ile bahtiyar olduğumuz ve sâye-i adl-i fârukânelerinde bütün âlemin nâil olageldiği eltâf-ı azîmelerinin derecâtını lisan ve kalemle târiften âciz bulunduğumuz vâkîf-ı meânî-i seb'ül-mesânî Gâzi (Abdülhâmid) Hân-ı Sânî Efendimiz Hazretleridir ki devlet ve millete kemâl-i sadâkatle elinden geldiği kadar arz-ı hizmette devam ve bu yolda tahsîl-i rızâ-yı pâdişâh-ı enam etmekten başka matmah-ı nazarı olmıyan

(10) a.e. S. 88

cerîdemizin bugünden i'tibâren intişâra başlaması dahi o âlf-haslet meâlî-menkabetin cülûs-i hümayûn-i mülûkânelerinden beri matbûat hakkında diriğ buyurmamakta oldukları himâye-i ferhunde-sâyenin bir eseridir." (11)

Muallim Nâci, Yavuz Sultan Selim, sâdece nesir yazılarında değil, bâzı manzûmelerinde de II. Sultan Abdülhamit, Fâtih gibi devlet büyüklerine hitâben yazılmış manzûmeler de kaleme almıştır. Bunlardan "Selîmiye" adını taşıyan manzûmenin yazılışına vesîle olan hâdiseyi şâir, şöyle anlatır: Evi Yavuz'un Türbesi'nin yakınındadır. Nâci, bu yakınlığı büyük bir bahtiyarlık vesîlesi olarak addeder ve sık sık Türbe'yi ziyârete gider. Yavuz'un savaş meydanlarındaki kahramanca dolaşması ile kabirdeki sükûtu arasındaki tezat, şâiri duygulandırır. Bir harp sahnesi levhasını gözler önüne sererek, oradaki kılıç şakırtılarını, top tüfek seslerini kulaklarımıza aksettiren "müncelî" redifli manzûmeyi söyler.

Şanlı bir meydân-ı heycâ geldi pîş-i çeşmime
Olmada her fırkadan nîrân-ı gayret müncelî

Hasma karşı her saf-ı seyyârın âteş püskürür
Yıldırım gûyâ olur nevbet-be-nevbet müncelî

Her tûfenginden fûrûzân nûr-ı cevval-i zafer
Her topundan kevkeb-i ikbâl-i millet müncelî

Seyredin Osmâniyânın hamle-i şîrânesin
Birden olmuştur hezârân seyf-i satvet müncelî

Berk-i hâtıf sanma, olmuştur Selîm-i Evvel'in
Dest-i pür-zûrunda şemşîr-i celâdet müncelî

Kahramân-ı bi-muhâbânın görün cevlanını
Cebhe-i pâkinde nûr-ı gâlibiyyet müncelî

(11) Muallim Nâci, **Mektuplarım**, Konstantiniyye 1303, S. 205

Başka bir kuvvet verir cengâverânın kalbine
Kalb-i leşker-gâhda oldukça Hazret müncelî

Âfitâbın dehri tenvîr ettiği günden beri
Olmamıştır böyle bir hurşîd-i şevket müncelî⁽¹²⁾

Şâir, Fâtih'e hitâben "Lisân-ı Fâtih'ten" isimli şiiri yazmıştır.

"Şark u garbın vâkıf-ı efkârı bir Osmanlıdır
Baktığım her yerde bir vech-i hakikat seyredir
Dîde-i Hayder-nigâhım ol kadar im'ânlıdır
Keşf-i hikmet san'atımdır, feth-i kişver âdetim
Seyredin, âsârımı da'vâlarım bürhanlıdır."⁽¹³⁾

diyen şâir, Fâtih'in zihnindeki, milleti harekete geçiren düşünce hızını anlatırken, hislerindeki coşkuyu satırlara, satırlardan da okuyucuya ulaştırmayı başarmıştır.

Nâci, "Sitâyîş-i Hazret-i Padişâhî" adını taşıyan ve:

"Şehriyar şehriyâr-ı ecdâddır
Zıll-ı Hak Sultân-ı dîn Abdülhamid
Mülkdâr ma'delet-i mu'taddır
Hâmi-i dîn-i mübin Abdülhâmid"⁽¹⁴⁾

kıt'asıyla başlayıp devam eden kalem tecrübesinde Sultan II. Abdülhamid'e hitap eder. Pâdişah'ın meziyetleri övüldükten sonra uzun ömürlü olması için duâ edilir. Bu şiirde yer alan hükümler çok daha sonra Necip Fazıl Kısakürek'in yazdığı "Ulu Hakan Sultan Abdülhamid Han" adlı eserde tekrar edilecektir. Pâdişah'ın 33 yıl boyunca, içte ve dışta pekçok saldırıya boy hedefi olan imparatorluğu, ince ve dâhiyâne bir siyâsetle nasıl ayakta tuttuğu anlatılacak ve âdetâ "Kızıl Sultan"a karşı târihî bir diyet ödenecektir.

(12) Muallim Nâci, **Muallim**, İstanbul 1303, S. 303-304

(13) Muallim Nâci, **Fürûzan**, İstanbul 1303, S. 10

(14) Muallim Nâci, **Yâdigâr-ı Nâci**, İstanbul 1314, S. 15

Nâci, Türk Târihi'ndeki Osmanlı asırlarıyla ve kahramanlarıyla müfethirdir. Mektupları'nda Rusya'yı büyük bir devlet hâline koyan Petro'dan bir dâhi ve "tabîatın nâdir bir ateşi" olarak bahsederek, Rusların ne ölçüde bu imparatorun izinden gittiğine değinir. Yazar, Petro'yla kendi târihimizdeki kahramanları mukâyese eder. Yabancı bir milletin yetiştirdiği büyük bir adamın varlığı, onu kendi mensûbu olduğu millette Petro'ya benzer büyükler aramaya sevkeder. Osmanlı Târihi'ne bu nazarla bakan şâir, bu toprağın büyük adam yetiştirmekte çok münbit olduğunu söyleyerek, Türk büyüklerinin fâikiyeti üzerinde durur. Örnek olarak da daha önce bahsedildiği üzere, şiirlerinde de işlediği Yavuz Sultan Selim'i dile getirir.

I. Selim'in Mısır'ı zabtedişiyle ilgili olarak bir savaş oyununu anlatan hikâyeden yola çıkılarak, bir oyunda bile, oyunun oyun olduğunu unutup, işi ciddiye döken Türk askerinin gerçek bir savaşta nasıl bir psikoloji içerisinde olacağı üzerinde durulur. "Ruslarda bir Petro görülürse Osmanlılarda beş on Selim bulunur."

"Selim ile Petro'nun arzettiğimiz sûret-i tecrübeleri mukâyesesinden dahi anlaşılacağı üzere âdilâne, rahîmâne efkâr ve harekâtca Osmanlı kahramanlarının hâiz oldukları fazîlet kendileri için başkaca bir büyük medâr-ı rûçhan kalır.

Sevâbık-ı meâsirimizle kıyâmete kadar iftihar edebiliriz. Buna kimse birşey diyemez. Fakat mâdemki muhâfaza-i şân arzûsunda bulunuyoruz. Esbâbını tamâmîyle âmâde etmeliyiz. Yalnız o yolda kahramanlıkla, ulüvv-i ahlâk ile terakkiyât-ı zamâna mukâvemet kâbil olamayacağını hâli kalmamalıyız.

Bilmez miyiz? Her silâha misliyle mukâbele olunmak bir kâide-i hikmettir. Elinde tüfenk yerine kılıç bulunduran dehşetli bir kahraman en miskin bir nefer bin beş yüz adım yerden bir kurşunla yere serer.

Şimdi en müessir silâh mârifettir. Hepimiz bu silah ile mücehhez bulunmağa son derecelere kadar çalışmalıyız. Cihâna insanlık öğreten fazâil-i milliyyemizi muhâfaza ile berâber ecânibe karşı maârifçe de isbât-ı vücût edebilecek bir hâle gelmeliyiz. Çoktanberidir bilenlerimizden işitiyoruz. Tasdik de edip duruyoruz ki şehrhâ-ı terakkîde çok din-

lenmişiz; çok eğlenmişiz. Artık durmayıp merhale-i maksada doğru şitâb etmeliyiz ki Cenâb-ı Selîm-i Evvel'imizin rûh-ı pâki, Hazret-i Hamîd-i Sâni'mizin tâbnâki bizden memnûn olsun."⁽¹⁵⁾

Yukarıdaki satırlarda Nâci'nin de ifâde ettiği üzere, günümüzün geçer akçe olan silâhı ilimdir. "Cihâna insanlık öğreten millî hasletlerimizi muhâfaza" etmekle berâber, ilmen de güçlü bir hâle gelmeliyiz. Bizdeki ilmî hayâtın uzun zamandan beri sükut ettiğini yumuşak bir lisanla ifâde eden şâir, Türk insanının sâhip olduğu meziyetlere güvendiğinden yarın-lardan ümitlidir. "Matbûât mülkümüzde -memâlik-i sâireye nisbetle pek geç neşr-i envâr etmeğe başlamış ise de müsellemler ezkiyâ-yı milel bulunan zekâ-yı mahsûs-ı milliyemize pek az vakit içinde hârikulâde bir inbisât vermiştir."⁽¹⁶⁾

Daha sonraları Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif'te karşılaştığımız insanımızı silkeleyip uyandırmaya, hamleler yapmaya teşvik eden; yer yer isyan, acı, alay, feryat, yeryer de ümit ve tesellî dolu olan mısralar; Muallim Nâci'yle aynı konuları daha yoğun bir duygu akışı içinde ifâde ederler.

Doğu İngiltere'de gerçekleşen sanâyi devriminden bîhaber olmuş, bu devrimin berâberinde getirdiği her türlü teknolojik nîmetin dışında kalmış, devrini yakalayamamıştır. Buna mukâbil Şark medeniyeti derin, fedakâr ve ferâgatkar insanların pişirip kotardığı ve cemâat rûhunun şekillendirdiği bir insan, insanlar medeniyetidir. Batı teknik gelişmelerin arka plânında görüldüğü üzere pragmatist ve ferdiyetçi insanların kurduğu bir medeniyettir. Kendi büyüklüğünün azameti içinde mağrur ve müstağnî olan Osmanlı, bilhassa askerî sâhada ardarda gelen başarısızlıklara sebep aramaktan yola çıkar. XVII. asırdan itibaren Avrupa başşehirlerine elçiler gönderir. Maksat yeniliklerden haberdar olmak ve yavaş yavaş kabuk değiştirmektir. Matbaa da dâhil birçok yenilik, bu dönemlerde ortaya çıkan elçiler sâyesindedir. Pâdişahlar, bu konuda milletin çok ilerisindedirler. Sâdece Osmanlı ikâmet elçileri teşkil etmekle kalmayıp, or-

(15) Muallim Nâci, **Mektuplarım**, Konstantiniyye 1303, S. 266-68

(16) Muallim Nâci, **Mektuplarım**, Konstantiniyye 1303, S. 204

du içinde ve devlet ricâli arasında da anketler tertipleyerek, kötü gidişe bir hâl çâresi ararlar. Netîcede kapılar; eksik ve fazlalıkların, ne gelmesi, ne de kalması gerekli olan unsurların hiçbir bilançosu çıkarılmadan sonuna kadar batıya açılır. Her türlü gelişmemişliğin faturası dîne, geçmişe ve geleneğe çıkarılır. Saray ve saltanat da birçok kimse için iç ve dış mihrakların da teşvik ve tesîriyle boy hedefi hâline getirilir. Yerli olan, millî olan herşey yerden yere vurulurken batıya ve batılılığa âit olan her değer göklere çıkarılır. Bu körükörüne hayranlık, Göktürk Kitâbeleri'nde, Türk büyüklerinin îkâzına uğrayan Türk Budunu'nun Çin karşısındaki hayranlığıyla eş-değerdedir. Çin'in ipeğine ve tatlı sözüne kanan insanımız, İslâm medeniyeti dâiresine girdikten sonra eksenini değiştirecek, hayranlık ve takdir hislerini başka milletlere yöneltecek, daha sonra da Batı karşısında eksiklik ve aşağılık duygularını aynı yoğun dozda yaşıyacaktır. Muallim Nâci, belki de başlangıçta kendisinde bir kendini koruma içgüdüğü tarzında tecellî eden bir sevk-i tabîî ve akl-ı selim sâikasıyla o eğrilerle doğruların, eksilerle yenilerin içiçe yaşandığı şaşkınlık ortamında kendi istikâmetini bulmuş, sonra da şuurlu bir biçimde eksiğe işaret ederken, millî fazîlet ve değerleri muhâfaza etmenin ehemmiyetini vurgulamıştır. Şâir, "güzeli nerede görürseniz, alınız" kavli mûcibince iyi ve güzel olanı taklîde düşmeden alıp, şahsımıza mâletmeyi savunur. "Bir milletin, bir kavmin mehâsini olacağı gibi mesâvîsi de olmak tabîî bulundugundan hiçbir şeyde münhasıran bir milleti, bir kavmi taklit etmek muvâfık-ı hikmet olamaz. Hakîmâne hareket herhangi kavimde güzel birşey görülürse onu mehâsin-i milliyemize ilhak müsâraattır."⁽¹⁷⁾

Türk insanının iç dinamiklerini harekete geçirmek için bir çağrı vazîfesi görmek amacıyla yazılmış olan "Görün" redifli gazel; mukâyeseler yapmak sûretiyle uyandırmayı ve yol göstermeyi hedefler.

"Çıkın şu savmaadan zâhidân! Cihânı görün!
Nasıl güzel geçiyor âlemin zamânı görün!
Bilin betâlet u gayret nedir, ne hâsıl eder!
Bakın şimendüfere! Bir de kârvâmı görün!
Çalışmayıp oturanlarda züll ü ye'se bakın!

(17) Muallim Nâci, **Mektuplarım**, Konstantiniyye 1303, S. 142

Oturmayıp çalışanlarda izz ü şânı görün!
 "Cihân lisânla döner" derler, öyledir, sevinin!
 Ne irtikâ ediyor milletin lisânı görün!
 Biraz mülâhazanız yok mu? Dinleyin, okuyun!
 Ne söylüyor ukalânın sühenverânı görün!"⁽¹⁸⁾

Yer yer konuşma dilinin rahatlığına ve tabîliğine ulaşan yukarıdaki mısralar bize Şark ve Garp dünyâlarındaki hayâtı sebep ve sonuç ilişkileriyle berâber verir.

Avrupa, Şark-İslâm medeniyetinin temel eserlerini alarak, üzerlerinde yeni yeni binâlar inşâ etmiştir. İyi görmesini bilip; nerede olsa almalı, fakat medeniyet adına boş işler ve boş sözlerle oyalanmamalıdır. Bize gereken Avrupa'nın ilim ve teknikteki ilerlemeleridir. Yoksa pabuç ve dar elbise gibi şeikle âit hususlara rağbet etmek akıl kârı değildir.

"Avrupa andan aldı irfânı
 Bize satmaktadır henüz ânı

Nerde hikmet görürse ehl-i Hudâ
 Anı almak vazîfedir ammâ

Fârik-ı hikmet olmalı evvel
 Sonra ahz etmeli anı ne güzel

Bir hamîyyet-şînâs-ı ferzâne
 Yapamaz cünbüş-i frenk-âne

Medenîyyet deyip revâ mı ki sen
 Olasın herze-kâr ü herze-sühan

Bize lâzım muhassenât-ı frenk
 Yoksa lâzım mı keş ü câme-i tenk."⁽¹⁹⁾

(18) Muallim Nâci, *Fürûzan*, İstanbul 1303, S. 27

(19) Muallim Nâci, *Mûsâ Bin Ebî'l-Gazan-Yahud-Hamîyyet*, İstanbul 1299, S. 8

Muallim Nâci, akıl gözünü esas alıp, çok yönlü düşünüp iyiyi ve doğruyu seçerek hem maddeten, hem de mânen güçlü olmak gerekliliği üzerinde durur.

Muallim Nâci, **Mûsâ Bin Ebi'l-Gazan** adlı eserinde İspanya'da kurulan ve asırlar boyu büyük bir medeniyet olarak varlığını sürdüren Endülüs'ü konu olarak alır. Eserde, Avrupa'da rönesansı başlatan önemli sebeplerden biri olan Endülüs medeniyetinin teşekkül sebeplerinden biri olarak birlik ve beraberliğin doğurduğu azimli gayretler gösterilir.

"Akl ü din ittihâdı âmir idi
Sözü efrâdı milletin bir idi

Millet-i bahtiyâr yek-dil olur
Çünkü âmâle öyle nâil olur

İttihâd olsa tab'-ı millette
Hiç olur mu zevâl devlette

Mülke âfet şikâk-ı millettir
Rûh-ı mülk ittifâk-ı millettir

Ayrılan millet ittihâdından
Kessin ümmîdini murâdından

İttihâd olmasa vatan yaşamaz
Çünkü can olmayınca ten yaşamaz

Kuvvet ü izzet ittifâk iledir
Za'f u zillet de iftirâk iledir." (20)

Kendi aralarında birleşen ve âdil olan idâreciler, ilim ve san'atı teşvik ettiklerinden bu sâhada büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

(20) Muallim Nâci, **Mûsâ Bin Ebi'l-Gazan-Yahud-Hamiyyet**, İstanbul 1299, S. 4-5

Hünere mültefit idi hülefâ
Müterakkî olurdu ehl-i zekâ

Devlet erbâb-ı şevke yâr oldu
Ehl-i dânişle Endülüs doldu⁽²¹⁾

Müctemi'dir hemîşe râğbet ü ilim
İctimâ' eylemez atâlet ü ilim

Mârifet iltifâta tâbî'dir
Müşterisiz metâ' zâyî'dir⁽²²⁾

İlim ve san'atın beslendiği, teşvik gördüğü halkın birlik ve berâberlik içinde olduğu bir ülkede şüphesiz ki hayat seviyesi yükselecektir. Endülüs, Ortaçağ Avrupası'nda câmi, köprü, hamam ve kütüphâneleriyle donanmış mâmur şehirleriyle, dünyânın dört bir yanından gelen öğrencilere eğitim ve öğretim vermekteydi.

Mûsâ Bin Ebi'l-Gazan'da bir millette ancak birlik ve berâberlik olduğu sürece yükselmenin ve ilerlemenin mümkün kılınabileceğini, aksi takdirde her sâhada bir sükut yaşanacağını önemle vurgulayan Nâci, konuyu zaman zaman gününün şartlarına taşıyarak bir îkaz vazîfesi de yüklenir. Bir kulak çekme tavrı içine giren yazarın Türk Târîhi'nde bölünmenin arkasından parçalanmayı ve yutulmayı getirdiği örnekleriyle sâbit dururken üzerine basa basa bu husûsu vurgulaması tabiidir.

Şâir, bütün ömrü boyunca vatanın, milletin ve insanlığın mes'elelerini kendi mes'elelerinin önünde görmüştür. Nâci, bu fasılda:

Bais-i şekvâ bize hüzn-i umûmîdir Kemâl
Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdına.

diyen Namık Kemâl ile,

(21) a.e. S. 6

(22) a.e. S. 7

Sen zanneder misin ki benim hep elemlerim?
Heyhât! Ben nevâib-i eyyâmı inlerim!

mısrâlarının sâhibi tilmîzi Tevfik Fikret ile, kendisine âit,

Sanmayın nefsimin gamın çekerim
Başka şeydir kebab eden ciğerim

tarzındaki satırların taşıdığı mânâ ile aynı düzlemde buluşur.

Muallim Nâci'de Vatan Sevgisi

Kırk dört yıl süren kısa ömrünü şahsî çabalarıyla kendisini geliştirmeye ve bu hâliyle de varlığını insanlığın hizmetine bezletmeye vakfetmiş olan Nâci de vatan ve millet sevgisi bir îman, bir aşk seviyesine yükselemiştir. Bunu gücü yetebildiği ölçüde herkesten bekleyen Nâci, hizmeti gâye edinen mizâcını şu satırlarla îzah eder: "Herkes vatanına muktedir olduğu kadar hizmet etmelidir. Şimdilik benim elimden gelen bu olduğu için ma'zur tutulurum zannederim. İleride inşaallah ilktidârım artar da bana nisbetle büyük denilebilecek hizmetler arzına dahi muvaffak olurum."

Yazar, vatan sevgisinin insanlar için nefes almak kadar tabîî ve vazgeçilmez olduğunu söyler. Nâci, "bülbulü altın kafese koymuşlar, ah vatanım demiş." cümlesinden hareketle bu konuyu müşahhas bir biçimde îzah etmek için bülbul ile leyleği mukâyese eder. Sonbaharda göç edip rastgele bir evin bacasına yuva yapmak, sonra kalkıp yine bilinmez bir diyâra doğru uçmak bülbulün yapabileceği şey değildir. O, aslâ vatanını terketmez. "Bülbul, muhibb-i vatandır, demek yanlış olmaz. Vatanperverlik iddiâsında bulunan hercâyî şarlatanlar gelsinler de vatanperverliği bizden öğrensinler!"⁽²⁴⁾

Vatan sevgisinin çocuklarımız ve gençlerimiz için de aynı ölçüde cârî olduğunu ifâde eder. Nâmık Kemal'in "Vatan Makâlesi"nde bahsetti-

(23) Muallim Nâci, *Yazmış Bulundum*, İstanbul 1301, S. 5

(24) Muallim Nâci, *Mektuplarım*, Konstantiniyye 1303, S. 102-103

ği gibi vatan sevgisi; âile sevgisi, ev-bark sevgisi gibi daha küçük ölçekli sevgilerle başlayarak, suda genişleyen halkalar gibi büyür yayılır. "Bizim yavrularımız için pâ-bend ne lâzım! Anlar âşiyânelerine kâbil-i infisâl olmayan rişte-i hubb-i vatanla bağlıdırlar."⁽²⁵⁾

Hassas, derin bir yaradılışın sâhibi olan Nâci, Said Paşa ile birlikte gittiği Sakız'da "Şâm-ı Garîbân" gibi şiirler yazarak hicrânını dile getirir ve hasretin artık içine sığmadığını da ifâde eder. Yazar, mektuplarında da vatandan ayrılığın öyle İstanbul'da yaz mevsiminde Çamlıca'daki köşke geçmeğe benzemiyeceğini, insanın ciğerini sızlatıp, âilesini ağlatan ve evini harap eden bir hazin hal olduğunu ifâde eder.

Aynı duyguları "Ye's-i Muhâceret" adlı şiirinde de işleyen şâir, bu şiirinde de tabiatı kendi duygularına ortak eder. Mevsim bahar da olsa, yağın yağmurları bulutların ağlayışı olarak düşünen Nâci, suların çağıldayışında da bir hüzün bulur. Yazar, tabiatın güzelliklerini farkedecek halde değildir. Kuşların sesini bile mâtemli bir ağlayış olarak yorumlar. Dünyânın vefâsızlığı üzerinde düşünen Nâci, yolda rastlayıp da arkadaşı olduğu insanların da kendisinden daha dertli olduğunu müşâhede eder. Bir taş a da başını koysa uyuyabilecekken, uykusuz gecelerde sabahı zor bulan yazarı kendi mâtemini tabiata aksetmiş görmek daha fazla ye'se sürükler. Vatandan ayrı düşmüş olan çâresiz gönlü, ölümü bir müjde gibi bekler. Yazar, ölümünün de vatan toprağında olmasını diler.

"Uzadıkça vatan garip ezilir,
Kurbet-i gurbeti garip bilir.

Gece kaldım şu gam-fezâ derede,
Vatanım nerde âh! Ben nerede?

O da olmuş vatan cüdâ seyyâr,
Ne hazîn ağlıyor şu ebr-i bahâr!

Bulutun gökte öyle ağlayışı
Suların yerde böyle ağlayışı

(25) a.e. S. 158

Ediyor inkisârımı tezyîd,
Eyliyor intizârımı teşdîd.

Çâresiz kaldı münkesir gönlüm
Müjde-i mevte muntazır gönlüm!"(26)

Yazarımız insan olmanın, bir takım hasletleri taşımaya bağlı olduğunu söylerken, vatana ve millete hizmet ve muhabbeti listenin başına oturur. "İnsan isek nâmus, hubb-ı vatan, ehl-i vatana muhabbet, elinden gelen iyiliği icrâya himmet gibi şerefler sana kifâyet etmez mi?"(27)

Yazar, vatani sevmenin insana hizmet hamlettiğinden bahseder. Bu hizmeti îfâ edecek insanların bedenlen, rûhen ve zihnen kuvvetli olmaları bu hususta yararlı olabilmeleri için elzem görünür. "Vâkıâ gerek âile ve gerek devletce bir gün menâfi-i vatanın îcâb ettiği hizmet-i askeriyyeye muktedir olmak ve çok def'a vatanın kendi üzerlerine vaz' eylediği vezâif-i mühimme ve mukaddeseyi icrâ edebilmek için kaviyyü'l-bünye adamlara mâlik olmak en ziyâde zarûrî hallerdendir."(28)

Bedenen güçlü insana ne kadar iyi eğitim verirse, o nisbette temelleri sağlam bir millet konumunda oluruz. "İnsana yapılan yatırım en iyi yatırımdır" sözü gereğince böyle iyi eğitimle mücehhez kimseler din de demek olan "güzel ahlâk"ı kazanacak ve birbirlerine yardım etmeyi öğreneceklerdir. Bu şekilde bileşik kaplarda her zaman aynı seviyede kalan su misâli cemiyet ve insan hayâtı top yekûn yükselecektir. "Erbâb-ı dikkate mâlumdur ki bir milletin efrâdı ne kadar hüsn-i terbiye görmüş ve buna ne kadar ehemmiyet vermiş ise o millet o kadar kuvvet bulmuştur.

Bu kuvvet ise ahlâk-ı hasene dersinin semeresi olarak hey'eti mecmûanın yekdîğere muâvenet-i mütekâbilede bulunması vazîfesini öğrenmekle hâsıl olur.(29)

Yazar, vatana hizmet edecek insanların bedenlen, rûhen ve zihnen

(26) Muallim Nâci, *Âtespâre*, İstanbul 1301, S. 42

(27) Muallim Nâci, *Mektuplarım*, Konstantiniyye 1303, S. 218-19

(28) Muallim Nâci, *Vezâif-i Ebeveyn*, İstanbul 1304, S. 96

(29) Muallim Nâci, *Mekteb-i Edeb*, İstanbul 1306, 1. Kısım, Muhaddime, S. 7-8

sağlıklı olmalarını istedikten sonra, bu şartlara yeni bir madde daha ilâve eder. Bu madde, Nâmık Kemâl'i hatırlatan bir ifâdeyle hiçbir şartta hizmetten vazgeçmeyecek kadar kararlı ve azimli insanların mevcûdiyetidir. Nâci, bu fikrini açıklarken kendi mahlasını da kullanarak, kendisinin de bu azimlilerin başında gelenlerden olduğunu belirtir. "Efkârımızın istikâmetine, halkımızın refâhiyyetine, memleketimiz ma'mûriyyetine, istikbâlimizin emniyetine cidden hizmet edecek, değme bir belâ ile azminden dönmeyecek adamlarımızı şöyle bir tarafa ayıracak olsanız dediğim harâbâtîleri mutlakâ bunların ser-âmedâmı olarak görürsünüz."⁽³⁰⁾

Gerçek adı Ömer olan Muallim Nâci'ye Varna'da hocası bulunan Abdülhalim Efendi, "Hulûsî" mahlasını vermiştir. Aziz Efendi'nin **Mu-hayyelât**'ını okuyan şâir, "Kıssa-i Nâci Billah ve Şâhende" hikâyesi'ndeki gâlip durumunda olan Nâci'nin adını beğenir ve kendisine ikinci bir mahlas olarak alır. Varna'da "Hattat Hoca" diye de anılan şâir, bilhassa Tercümân-ı Hakikat'de yazdığı yazılarda "Mes'ûdî Harâbâtî" mahlasını kullanır. Bu mahlasın altında Nâci'nin biraz laübâlfîlîğe kaçan harâbâtîliği içinde mutlu olduğunu îmâ eden bir mânâ, hem kendisiyle ilgili olarak bir azamet gösterme arzusu, hem de başkalarına kendisi olmaktan memnun olduğunu îlân eden bir târiz gizlidir. Yazar vatani sevmenin vatana hizmet etme ile doğru orantılı olduğunu düşünürken, çok azimli ve şuurlu bir gayret içinde olduğu halde, bunun etrafca yeterince değerlendirilmediğini de ifâde eder.

"Baksanız a! Hâlâ siz bile elimden geldiği kadar hâlisâne îfâ eylediğim hizmetleri âlenen inkâr etmekten çekinmiyorsunuz! Yazıklar olsun! Sâye-i şâhânede milletine, devletine iktidârı müsâit olduğu derecede hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olan bir adama böyle mi iltifat ederler? sizin bildiğiniz bunu mu iktizâ ediyor? Gûyâ siz de millete, devlete hizmet etmek maksadiyla meydana çıkmışsınız! Heyhat!"⁽³¹⁾

Muallim Nâci'de Dil Bahsi

Muallim Nâci'de Dilde Türkçülük bahsini Fevziye Abdullah Tansel

(30) Muallim Nâci, **Mektuplarım**, Kostantiniyye, 1303, S. 91

(31) Muallim Nâci, **Mizan Gazetesi'ne Cevap**, İstanbul, s. 26

ve Âgâh Sırrı Levent birer inceleme yazısında işlemişlerdir. Biz, bu hasble bu bahsi kısa tutmaya çalışacak, Şâirin dikkate değer birkaç görüşüne yer vereceğiz. Evvelâ Nâci'nin nesirlerinin Kayınpederi Ahmet Midhat Efendi'nin deyimleriyle nâ-refte (ayak basılmamış) denilecek kadar devri içinde sâde olduğunu, Kebûter, Dicle, Kuzu, Köylü Kızların Şarkısı gibi bâzı şiirleriyle de hem dili, hem de konuları îtibârıyla de çok yeni bir hüviyet arzettiğini söyleyelim. Şâir, aynı sâde dili sâdece telif eserlerinde değil, Fransızca'dan tercüme ettiği manzûmelerde de kullanır. Béranger'den tercüme ettiği:

Kuşlar! Müjde! Avcılar gidiyor
Gördü bir başka av, şitâb ediyor
Bir gelen yok, tebâüd etti giden
Şimdi âhenge başlayın yeniden
Kalmadı şimdilik mahall-i hazer
Veriniz meşrebimce bir konser
Verdi mühlet zemâne bir miktar
Ötün, etrâfı öttürün tekrâr
Lâkin o zâlim-i tama'-perver
Buralardan yarın ederse güzer
Susunuz kuşcağızlarım susunuz!⁽³²⁾

Yukarıdaki kıt'a bu hususta iyi bir örnek olmak vasfını taşır.

Türk Dili için "yegâne sevgilim" ifâdesini kullanan şâir, ana dili sevgisinin bir yaradılış gereği olduğunu dile getirir. Oğünkü ölçüler içinde Türkçe yerine Osmanlı Lisânı tâbirini kullanır. "Ali Nazîmâ Bey Efendi Birâderimizin Lisân-ı Osmânî ünvanlı eseri için:"

Yegâne sevgilimdir Lisân-ı Osmanlı
Lisan muhabbeti her kavm için cibillîdir.
Medâr-ı terbiyet insan için taallümdür
Tallümün de medârı lisân-ı millîdir.⁽³³⁾

(32) Muallim Nâci, Âteş-pâre, Temsil-i Sâni, Kostantaniyye 1303, s. 132.

(33) Muallim Nâci, Yâdigâr-ı Nâci, Mâlûmat Matbaası, İstanbul 1314, s. 42.

mısrâlarını yazan şâir, mantıkî bir silsile içinde lisan sevgisinin bir milletin aslî unsurlarından olduğunu, öğrenmenin ve eğitilmenin sâyesinde insanın ancak terbiye edileceğini, bunun da ancak "lisân-ı Osmânî" adını verdiği millî lisanla yâni Türkçe ile mümkün kılınabileceğini söyler. Bu satırlarla ana dilin, bir milletteki gelişmenin her sâhasında oynadığı hâkim rol, bir kere daha vurgulanmış olur. Muallim Nâci'nin şiirlerinde Türkçe, arûzun hatırı için eğilip bükülmez, ayrıca vezin lisânın tahakkümü altına girer. Fikret, Mehmet Âkif ve Yahyâ Kemal'den önce Türkçenin tabîî seyri içinde kanat çırpmasına ilk onun şiirinde rastlarız.

Şâir, ilim ve san'atta ilerlemenin gramer bakımından belli kurallara ve ölçülere bağlı, kelime ve imlâ bakımından "zabt u rabt" altına alınmış bir dilin varlığıyla mümkün olabileceğine inanır. Bunu sağlamak için de bir dil akademisi veya kurulunun mevcûdiyetine ihtiyaç duyulduğuna işâret eder. "Bu vechile Osmanlı lisânına dâir söz söylemeğe cesâret edişim, bir Türk olduğumdandır. Yoksa meselâ bir Arap olsaydım, bu lisâna müteallik olan mesâilde öyle ahrârâne idâre-i lisân edemezdim. Maamâfih Lisân-ı Osmânî hakkında bahse girişmekten maksadım, bu lisânın te'sîs-i kavâidine iktidârım var demek olmayacağı bedîhîdir. Bir adam bir lisâna kavâid mi vazedebilir? Husûsiyle benim gibi âciz olursa!

Böyle şeyler dâimâ ehliyeti müsellemler bir cemiyet mârifetiyle yapılmalıdır ki hem mükemmel, hem de mazhar-ı kabûl-i âmmeye olabilsin." (34)

Görüldüğü üzere lisânı kâide altına alabilecek ilim adamlarından kurulu bir hey'etin ve cemiyetin varlığının gerekliliği konusunda ısrar edilir. Daha önce Şiir ve İnşâ Makâlesi'nde Ziyâ Paşa'nın üzerinde o kadar durduğu ve yana yakıla anlattığı lûgat, imlâ ve kâide konusunda neredeyse "kâtibten kâtib'e", "devlet dâiresinden devlet dâiresine" değişen tutarsızlık ve kararsızlık Nâci'de de sancılı bir ifâdeyle yankılarını bulur.

Türk olmak, bize lisânımıza tasarruf etmek hakkı verir. Fakat, bu hak herkese değil, yetkili kimselere ve kuruluşlara verilmelidir.

"Yoksa her eli kalem tutan bu hizmeti îfâyâ kalkışacak olursa, lisan,

(34) Muallim Nâci, *İntikad*, İstanbul 1304. ss. 46-47

bütün bütün herc ü merc olur. Islâh edelim derken ifsad etmiş oluruz. bu bâbda tarîk-i eslem evvelen muktedir bir cemiyet-i edebîyye teşkîliyle bugün lisânımıza mensub addolunan bilcümle kelimâtı câmi mükemmel bir lugat kitabı vücûda getirmek, sâniyen tevîd-i kelimât husûsunu da bir cemiyetin yed-i içtîhâdına tevdi etmektir."⁽³⁵⁾

Nâci, bir dil ve edebiyat kurulunun gerekliliğinden hareketle edebiyâtın ve diğer bütün sâhalaradaki gelişmenin ilk ve tek şartı olarak lisânının gelişmesi üzerinde durur. "Osmanlı Edebiyâtının terakkîsi çâreleri aranır. Bir milletin lisânı intizam altına alınmadıkça maârifçe ilerlemesi mümkün olamayacağı hakîkatı ortada parlar durur."⁽³⁶⁾

Nâci, başka dillerden alınan kelimelerin kendi şîve ve kurallarımıza uygun bir biçimde kullanılması gerektiğini söylerken, verdiği misallerle de bu fikrini te'yid eder. Bizim Arapça'dan ve Farsça'dan aldığımız kelimeler anlam ve telaffuz bakımından değişmeye uğramışlardır. Onlara dediğimiz gibi tasarruf edebilme hakkımız vardır. Batı medeniyetine açılmanın berâberinde getirdiği yabancı kelime ve mefhumlardan ihtiyâcımız olanları ya kendi söyleyiş tarzımıza uydurarak almalı, ya da yerine yeni kelimeler türeterek kullanmalıyız. Şâir, bu hususta "cemiyet-i ilmiyyeye" ve dile en güzel şekliyle tasarruf edebilen yazarlara görev tevdi eder.

Nâci noktalama işâretlerinin okuma ve yazmada rahatlık sağlayacağına işâret eder. Milâttan 2 asır önce İskenderiye âlimleri tarafından kullanılan bu işâretlerin Kur'an'da da yer almış olması üzerinde durulur. Şemseddin Sâmî'nin noktalama konusunda bizde yazılan ilk kitap olan eseri **Usûl-i Tenkit ve Tertip**'te yer alan cümlelerle şâir, bu konudaki fikirlerine bir mesned bulmuş olur. "Yazı sözün tasvîri olduğundan bunda da bu kesintilere uymak gerekir. Bir konuşmacı söz söylerken yerine göre vakfa ne kadar uyarsa, merâmını o derece açık ve etkili olarak anlatır. Kezâ, bir yazar yazı yazarken bu vâkıf olunacak yerleri ne kadar mükemmel gösterirse, yazısını tasvir etmekte olduğu söze o derece uydurmuş

(35) Muallim Nâci, **Mecmûa-i Muallim**, İstanbul 9 Kânûn-ı evvel, 1303, 1. sene, sayı 11, s. 43.

(36) Muallim Nâci, **Mektuplarım**, Kostantaniye, 1303, s. 236.

olur. Dolayısıyla her lisanda olduğu gibi, Osmanlıca'da da noktalama usûlünün uygun bir şekil ile kabûlü mutlakâ gereklidir. Bâzı yazarların bu usûlü kabûlde katı davranmaları yersizdir. Bu konuda inandırıcı delil aranılacak olursa, yukarıda belirtildiği gibi vaktiyle ilim adamlarımız tarafından Kur'ân-ı Kerîm nüshalarına "secâvend" denilen işâretin konulmasının zarûrî görülmüş olması ve henüz süslerden arınmış olan Mushâf-ı Şerîf'in de bu işâretlerle yazılması kâfîdir sanırız."⁽³⁷⁾

İlim ve san'at dili olmak vasfına ulaşmış bütün büyük diller, diğer dillerle kelime alış-verişinde bulunmuşlardır. Bu tabîî ve kaçınılmaz bir durumdur. Fakat aldığımız kelimeyi kendi dil bünyemize uydurmak kaydı vardır. Yazar, bu konudaki fikirlerini aşağıdaki cümlelerle ifâde eder. "Biz demek istiyoruz ki, lisânımız diğer hiçbir lisânın kavâid ve şîvesine ittibâa mecbur değildir. Osmanlı lisânı başlıbaşına bir lisandır. İçinde el-sine-i sâire lugatleri bulunması bu müddeâyâ kat'iyen münâfî düşmez. Her lisan diğerinden istiâne edegelmiştir. Biz de istiâne ederiz. Fakat aldığımız kelimeleri zevkimize tevîken istîmal eyleriz. Bir dereceye kadar imlâ husûsunda dahi keyif bizimdir."⁽³⁸⁾ Yazar, bu satırlardan sonra Avrupa dillerinin Lâtince ve Grekçe'den ne ölçüde faydalandıklarından bahseder.

Dilde sâdeleşmeden yana olan Muallim Nâci, kendisinden sonra gelen Servet-i Fünûn Dönemi edebiyatçılarına inat, arkaik kelimeleri kullanmaktan hoşlanmaz. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin edebiyat sütunlarını idâre eden Nâci, devrin kalem erbâbınca gazeteye gönderilen şiirleri bir temyîze tâbi tutar. Bu şiirlerden beğenilenler gazetede neşredilirken, iyi veyâ kötü yönleri de ele alınarak; yazarına tavsiyelerde bulunulur. Bu şekilde Nâci, bu yolda yürüyen heveslileri, hem teşvik etme, hem de önlerini açma, yollarını aydınlatma gibi bir vazîfeyi de yüklenmiş olur. "Tercümân-ı Hakikat'ın maksad-ı hakîkîsi nev-resîdegân-ı vatanın terakkîsine hizmet olduğundan gönderilmekte olan âsârı biraz kusurlu olsa bile ashâbını teşvîken neşreder yoksa sütun doldurmak için neşretmez."⁽³⁹⁾

(37) Muallim Nâci, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, Akabe Yayınları s. 138.

(38) Muallim Nâci, *Intikâat*, Dersaadet, 1304. ss. 47-48.

(39) Muallim Nâci, *Mîzan Gazetesine Cevap*, İstanbul s. 32.

Şâir, bu vazîfeyi ifâ ederken köhne kelimelerin kullanılmasına şiddetle karşı çıkar. "Aceblenme" tâbiri geçende terkinî ihtar ettiğimiz (ney aceb) gibi bir şeydir. "Tek" eki edât-ı teşbihtir. Bizim reyimizce böyle elfâz-ı köhneyi hiç kullanmamalıdır. Yalnız Fuzûlî gibi eâzım-ı kudemânın eş'ârında görüp geçmelidir."⁽⁴⁰⁾

Nâci, "cânâ", "ney aceb", "çün" gibi kelimelerin kullanılmasına karşı olduğunu her vesîleyle ifâde eder. "Cânâ" tâbiri de tâbîrât-ı kudemâdan ve zamânımızda beyne'l-üdebâ metrûk belki de menfûr olan elfâzdandır."⁽⁴¹⁾ Bir başka yazısında "ney aceb" gibi tâbirler kullanılmasa hoş olur. Lisânımız böyle şeylerden çoktan istiğnâ hâsıl etmiştir."⁽⁴²⁾ derken, bu konudaki örneklere çok sık rastlanıldığını da belirterek, son bir alıntıyla bu bahsi kapatalım: "Âsâr-ı edebîyyemizde (çün) gibi lisânımıza hiç yakışmayan kelimelerin istîmâline artık nihâyet verilse güzel olur."⁽⁴³⁾

Yazar, Türkçe'nin güzelliğini korumak husûsunda çok titizdir. Kelimelerin doğru ve yerinde kullanılışı konusunda derin bir hassâsiyet gösterir. (İrfan olan) tâbirini kullanan genç bir şâiri şu cümlelerle îkaz eder. "Türkçenin letâfetini hissedenerce takdir olunamayacak bir te'vilde bulunmuş oluyorsunuz. Onun yerine "ârif olan" diyebilirsiniz."⁽⁴⁴⁾

Arapça ve Farsça kelimelerin, kendi mensup oldukları dilin gramer kâidelerine uygun olarak terkip yapılmasına karşı çıkan Nâci, "sûhte-i gönül" ifâdesine de, "ehl-i diller", "kays-ı diller" terkiplerindeki "-ler" çoğul ekine de karşı çıkar.

Şâir, Türkçe kelimelerle, Farsça ve Arapça kelimelerin birer vasıf terkiibi teşkil edecek bir biçimde bir araya getirilmesinden rahatsızlık duyar. "Bigâne demek olan "yad" lafzının Türkçe olduğu teslim buyurulur mu? Öyle ise lafz-ı Fârisî olan "âşinâ" ile anı terkîbederek yad-âşinâ deyip te "bîgâne-âşinâ" mefhumunu murad etmek nasıl câiz olabilir?"⁽⁴⁵⁾

(40) Muallim Nâci, *Muallim*, İstanbul 1304. s. 157.

(41) Muallim Nâci, *Muallim*, İstanbul 1304, s. 36.

(42) a.e., s. 48.

(43) a.e., s. 35.

(44) a.e., s. 174.

(45) a.e., s. 31.

Sâde ve açık yazdığı için döneminde gençlere nümûne diye gösterilen Muallim Nâci, kısa cümlelerden yanadır. "Ve" bağlacıyla uzatılarak satırlar boyu devam eden ve içinden çıkılmaz bir hâle getirilen uzun cümlelerin aleyhindedir. "Lisânımızın tabiiğini korumak için dikkat olunacak şeylerden biri de yukarıda gösterildiği gibi, vav harfinin kullanışını azaltmaktır. Bizim "vav"a ihtiyacımız o kadar azdır ki, bir yazarmız içinde bir tâne de olsun bağlaç olan vav bulunmamak şartıyla bir cilt yazabilir. Şu halde vavın kullanılmasını istediğiniz kadar azaltabilirsiniz." (46)

Muallim Nâci'nin dil konusundaki bu titiz dikkatinin devri içinde önemli olduğunu ve Ziyâ Göklağ'ın **Türkçülüğün Esasları** adlı eserindeki Lisânî Türkçülük bahsinde ortaya konan umdelerin daha kalın çizgilerle Nâci'de yer aldığını ifâde edelim. Yazar, bu konudaki hassâsiyetini çeşitli yazılarının dışında kaleme aldığı **Çocuklar İçin Lugat Kitabı**, **Lugat-i Nâci** ve **Kâmûs-ı Osmânî** gibi müşahhas eserlerle de ortaya koymuştur.

Netîce îtibâriyle samîmî duygularla vatanına, milletine ve değerlerine bağlı mazbut bir insan olarak yaşamış olan Muallim Nâci, bütün ömrü boyunca gerek hocalığıyla, gerekse eserleriyle inandıklarını hayâta geçirmeğe çalışmıştır. Onun **İ'câz-ı Kur'an**, **Sânihatü'l-Arab**, **Sânihatü'l-Acem** gibi Şark-İslâm dünyasının yapı taşı olan ve insanımızı îmar eden eserleri tercüme etmesi şuurlu bir faâliyet hüviyetiyle karşımıza çıkar. O, hızlı esen batılılaşma rüzgârlarına bir set çekmek ve artık gündemden düşmeye başlayan bâzı mes'elelerin canlılığını muhâfaza etmek gayreti içine girmiştir.

Kendi değerlerinden tâviz vermeden Batı medeniyetinin faydalı unsurlarını bünyemize katmayı hedefleyen Nâci, hem eserleri, hem de şahsiyetiyle târihine hürmetkâr, diline, dînine ve vatanına bağlı bir insan olarak kültür târihimiz içindeki yerini koruyacaktır.

(46) Muallim Nâci, **İstîlâhât-ı Edebiyye**, Akabe Yayınları, s. 138.

Sözü, Son Asır Türk Şâirleri yazarının Nâci hakkında kaleme aldığı bir beyitle bağlayalım:

"Gerçi hakkında kim şöyle böyle dedi
Fazl u irfânı müsellemler yüce bir şâir idi."

KAYNAKÇA

- 1- Muallim Nâci, *Mûsâ bin Ebî'l-Gazan Yâhut Hamiyyet*, İstanbul 1299.
- 2- Muallim Nâci, *Yazmış Bulundum*, İstanbul 1301.
- 3- Muallim Nâci, *Âteş-pâre*, İstanbul 1301.
- 4- Muallim Nâci, *Medrese Hâtıraları*, İstanbul 1302.
- 5- Muallim Nâci, *Mektuplarım*, Kostantaniyye, 1303.
- 6- Muallim Nâci, *Muallim*, İstanbul 1303.
- 7- Muallim Nâci, *Fürûzan*, İstanbul 1303.
- 8- Muallim Nâci, *İntikad* (Beşir Fuad ile berâber) Dersââdet, 1304.
- 9- Muallim Nâci, *Mecmûa-i Muallim*, İstanbul 1303-1304.
- 10- Muallim Nâci, *Yâdigâr-ı Nâci*, İstanbul 1314.
- 11- Muallim Nâci, *Muhâberat ve Muhâverat*, İstanbul 1301.
- 12- Muallim Nâci, *Gâzi Ertuğrul Bey, Hazîne-i Fünûn*, 8 Eylül 1310.
- 13- Muallim Nâci, *Vezâif-i Ebeveyn*, İstanbul 1304.
- 14- Muallim Nâci, *İstılâhat-ı Edebiyye*, Akabe Yayınları,
- 15- Muallim Nâci, *Mizan Gazetesine Cevap*, İstanbul
- 16- Tarakçı, Celâl, *Muallim Nâci*, Ankara 1994.
- 17- Tansel, Fevziye Abdullah, *İslâm Ansiklopedisi*, Nâci Maddesi,
- 18- Yöntem, Ali Cânip, *Muallim Nâci, İstanbul Mecmûası*, Sayı 11, 14, 16, 19, 20, 22, 1944.
- 19- *Yeni San'at Dergisi*, Muallim Nâci Özel Sayısı, Yıl 1, Sayı 8, Kasım 1974.
- 20- *Yedi İklim*, Altıncı Cilt, Sayı 46 Ocak 1994.
- 21- Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, 11. Cilt, Ss. 982-989.

KOCAMUSTAPAŞA'DAN AMERİKA'YA

Zeynep ULUANT

Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Öğretim Üyesi Doçent Dr. Muhiddin Serin, kısa bir müddet önce, slayt gösterileri eşliğinde kalabalık bir guruba, 1993-1994 senelerinde Amerika'da katıldığı iki hat sergisini anlatırken, öyle mühim gerçekleri dile getirdi ki intibâlarının kaleme alınması mecburiyeti hâsıl oldu.

Kendisi uzak diyarlarda gördüğü beklenmedik alâka ve sevginin tesirinden hâlâ kurtulamamıştı. Bilhassa organizasyonun kusursuzluğu, bir sene önceden yapılan programın milimi milimine şaşmadan işleyişi san'ata ve insana olan saygıyı göstermesi açısından, zaten titiz olan şahsına pek tesir etmişti.

Birinci sergi; Indiana Üniversitesi, Folklor Enstitüsü, Ortadoğu Çalışmaları Merkezi, Türk Araştırmaları Bölümü ve Güzel San'atlar Müzesinin maddî iştirâkleriyle, aynı müzenin Orta Asya bölümünde **16 Nisan-10 Haziran 1993** târihleri arasında dört ay boyunca devam etti. En kıymetli hat ve ebrû örneklerinin yer aldığı serginin gerçekleşmesinde Indiana Üniversitesi Folklor Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Henry Glassie'nin büyük payı vardı.

Türk san'atı dostu olarak vasıflandırabileceğimiz bu zat, seneler evvel Türkiye'ye geldiğinde, bu ülkenin kültür değerlerine hayran olur ve bağlandığını hisseder. Azimli bir kararla tekrar Türkiye'ye gelerek, dilimizi öğrenir, "ustaların çoğu burada oturduğu için" Kocamustafapaşa'da bir ev tutar, bir sene boyunca Kütahya'dan Ayvacık'a kadar Türk san'atını yaşatanları bulur ve topladığı dokümanlarla "Türk San'atının Dünü ve

Bugünü" adlı eserini yayınlar. Ne garip tecellidir ki, Yahyâ Kemal'in o güzelim şiirine konu olan bu eski ve mütevâzi semtimiz dünyânın öbür ucundan gelen bir Şark muhibbine ilham kaynağı olmuştur. Büyük şâirin

"Koca Mustâpaşa! Ücrâ ve fakîr İstanbul!
Tâ fetihten beri mü'min, mütevekkil, yoksul,
Hüznü bir zevk edinenler yaşıyorlar burada.
Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü'yâda."

mısrâlarıyla başlayan şiiri

"Sarmaşıklar, yazılar, taşlar, ağaçlar karışık;
Hâfız Osman gibi hattatla gömülmüş bir ışık
Bu mezarlıkta siyah toprağı aydınlatıyor;
Belli, kabrinde, O, bir nura sarılmış yatıyor."

diye devâm ederek, şu çarpıcı mısırâlarla son bulur:

"Sızlatır bâzı saatler dayanılmaz bir acı,
Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı.
Rûh arar başka teselli her esen rüzgârda.

Ne yazık! Doğmuyoruz şimdi o topraklarda!"

İşte tamâmen yabancı bir kültürden gelerek bilmediği bir şâirin, bilmediği bir şiirindeki rûh hâlini yaşayan Glassie, Muhittin Serin'in kendi bulunduğu üniversiteye geleceğini duyunca çok memnun olur ve gelirken eserlerini de getirmesini talep eder. Biri Amerika'da, biri Türkiye'de yaşayan ama ikisi de aynı kültüre âşık iki insanın, en müsâit şartlarda gerçekleşen bu karşılaşmasına acaba tesâdüf mü yoksa tevâfuk mu demelidir? Nitekim bu sergi Amerika'da beklenenin üstünde ilgi görür, ayrıca basın ve televizyonda da yayınlanır.

İkinci sergi; 26 Ekim 1994-8 Ocak 1995 târihleri arasında Kültür Bakanlığı Müsteşarı Emre Kongar'ın da katılımıyla gerçekleşir. Hat, çini ve halı olmak üzere üç kısımdan müteşekkildir ve san'atçılar, dâvetlilere

mahâretlerini tatbikî olarak göstermektedirler. Bu safhada ise, Muhittin Serin'in intibâları gerçekten mühim ve düşündürücüdür. Hattatımız, kendisi için müzenin girişinde kurulan masada bir hafta boyunca devamlı yazar. Hat san'atını, tatbiki esnâsında görme fırsatı bulan dâvetliler, san'ata öyle teşnedirler ki, bir eserin önüne geçip yorulmadan, bıkmadan, nüfûz edercesine incelemektedirler. Bu ülkenin, ilmî ve iktisâdî refâha doyan halkı, bilhassa insanın şekillendirip, el emeğini kattığı eserlere fazlasıyla ilgi duymaktadır. Amerika'da müze ve kütüphâneler hayat akışının en canlı olduğu yerlerdir. Aynı zamanda bu mekânların ilgilenenler için dört dörtlük bir çalışma sahası olduğu Muhittin Serin'in şu sözlerinden anlaşılmaktadır. "Her seviyeden insan, gününün belli bir saatini mutlaka müzeye ayırıyor, müzede yapılan faaliyetleri tâkip ediyor. Kütüphâne geç vakitlere kadar açık, çalışmak isteyen her türlü medenî imkân sağlanıyor. Bunların dışında ABD'deki bazı merkezlerde, İslâm san'atlarına âit bazı eserleri tesbit ederek bu eserler üzerinde çalıştım. Bana son derece saygılı ve nâzik davrandılar ve hiç tahmin etmediğim ölçüde hizmette ve misafirperverlikte bulundular. Washington'da bir yıl içinde yaptığım çalışmayı, Türkiye'deki müzelerde beş yılda yapamazdım."

Muhittin Serin'in hayâtını ve mesâisini verdiği ecdâd yadîgârı hat san'atımızdaki münhanîler, kendine has âhengi içindeki çizgilerin zarf eğilip bükülüşleri Amerika'da, belli bir kültür seviyesine sâhip olan dâvetlilere fazlasıyla hitap etmiştir. Kendisi, sevindirici olduğu kadar üzücü de olan şu sözleriyle, panislamist ve "pantürkist" yakıştırmalarını sıkça gündeme getiren yarı aydınlarımıza, ibret dolu bir mesaj vermektedir: "Dört ay boyunca, Türkiye'de hayal bile edemeyeceğimiz tarzda, son derece temiz, medenî mekânlarda, medenî bir seviyede hat san'atını yaşadık." Bu düşündürücü sözler, Kültür Bakanı mezbaha açılışı yapan Türkiye'nin, zengin kültür mirâsına sâhip çıkacak ehil ellerden maâlesef mahrum olduğunu göstermektedir.

Gene de durumun o kadar ümitsiz olmadığı, bu sergilerden ve görüldüğü olağanüstü ilgiden anlaşılmaktadır ki, ekranlarımızı kovboy filmleleriyle işgal eden Amerika, böyle bir faaliyete ev sâhipliği yaptığı gibi, bir Dede Korkut hikâyesini, elemanlarınca temsil ettirmiş, Karagöz oyunları ve Yunus Emre şiirlerine yer vermiştir.

Mahzun bırakılmış san'atlarımızın, daha nice Muhittin Serin ve Henry Glassie'lere rastlaması en büyük temennimizdir.

GÖRDÜKLERİMİZ - OKUDUKLARIMIZ

Kemal Y. AREN

ZAMÂNEDEN ŞİKÂYETİM VAR!...

Pek çokları gibi, hattâ pek çoklarından daha çok zamânenen şikâyetim var: Görüntü menbalarımızdan en müessiri olan televizyon ağzına kadar politikayla dolu. Ruhlarımızı temizleyen, içlerimize ferahlık veren ilmimize ilim, irfânımıza irfan katan programlara rastlayamıyorum. Zannediyorum cemiyet olarak bu kadar katılşamamızın sebeplerinden biri budur. Sonumuz hayrolur inşâallah!..

* * *

"DİL MESELESİ BİR MİLLÎ MÜDÂFAADIR!.."

Kumanda aletime ender takılan güzel programlardan biri 29.11.1994 salı gecesi TGRT'de "Prof. Orhan KARMIŞ Sizlerle" oldu. Türkçe üzerine hazırlanmıştı. Misâfir konuşmacılar: Prof. Dr. Ayhan SONGAR, Prof. Dr. Mertol TULUM ve telefon bağlantısı ile Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ.

Bir defa zamanı çok uygundu: 21.00

İkincisi konuşmalar çok zengindi. Kendi adıma söyleyeyim çok istifâde ettim. Meselâ başlığa aldığım tesbit merhum Prof. Dr. Faruk kadri Timurtaş'a âitmiş. Prof. Ayhan Songar söyledi.

Düşündüm: Biz ki "KURTULUŞ SAVAŞI" gibi muhteşem bir millî müdâfaayı zaferle sonuçlandırmış bir milletiz. Ne yazık ki, DİL MİLLÎ MÜDAFAASI'nda perişan olduk. Yerle yeksân olduk... Hani bir şarkı vardı: "Hicran, yine hicran mı bu aşkın sonu, söyle?" diyordu. Hem hicran, hem de hüsrân oldu! Dilimize sâhip çıkması gerekenler gaflet, dalâlet ve hattâ hıyânet içinde bulunarak bu neticeyi hâsıl ettiler. Bugün elimizde kalan kakafonik lisanla ne şarkı, ne de şiir söyleyebiliyoruz.

Ancak sokaklarda domates, salatalık satabiliriz sanırım. Ne yazık!..

Program çok, çok dolu idi. Pek güzel, pek doğru tesbitler yapıldı. Ama neyleyeyim, yine şarkının dediği gibi: "Ben güzele güzel demem, güzel benim olmayınca!" Netice hâsıl etmeyen güzel tesbitleri neyleyeyim?..

Yine Prof. Dr. Ayhan Songar hoca diyor ki, "İnsan öküz etinin proteinini almakla öküz olmaz! Bunun gibi diline başka dillerden kelime aldığı zaman da bir millet o dillerle konuşan insanların karakterine girmez. İmparatorluk dilleri her milletten kelime taşıdıkları için güçlüdürler. Biz de bir imparatorluk idik."

Evet, hem de ne muhteşem bir imparatorluk. Târihin gördüğü en güzel imparatorluk. ÖLÜRKEN BİLE GÜZELDİ.... Ve, öldü.

.....

SONUÇ: Kumanda aletime takılan bu program güzeldi, istifâdeliydi. Aksayan tek yanı, Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ hanımla yapılan telefon mülâkatı yerine oturmadı.

Daha iyilerini seyretmek dileği ile hazırlayıcılarına teşekkür ederim.

* * *

EFSANE SİR

Yine de ne varsa kitaplarda var!...

İşte size enfes bir roman!.. Ama önce şu şiirin bir zevkine varınız:

"Yıllar eridi
zaman bir noktada durdu
nokta çekirdeği oldu bütün zamanların
filizlendi ve bir dağ oldu dağda acı dağda düş-
ler dağda özlemle
harman oldu
göğe savruldu"

Zannederim bu eseri benden başka bir Allah kulu daha ele alıp okuyucularına tanıtmayacaktır, belki duyurmayacak bile.

NEDEN Mİ?

Üç sebepten:

BİR: Yazarı tanınmış bir isim değil: Mehmet UYAR

İKİ: Yayınevi, reklâm-tanıtım-pazarlama teknikleri gibi zamanın satışı hızlandırma ve arttırma usullerinden haberi olmayan bir kuruluş, bir devlet çiftliği: T.C. Kültür Bakanlığı

ÜÇ: Baskı ve kapak özentisiz. Kitap tashih yüzü görmemiş.

AMMA, kelimenin tam manâsıyla bir şaheser. Son yılların en büyük romanı. Kırk tane "YENİ HAYAT"⁽¹⁾ eder.

Bizim eserimizin adı: EFSANE SIR.

Efsane Sır'da neler var?..

A) Önce, nefis bir Türkçe var. 'Yeni Hayat'ın zavallı dili ile mukâyese dahî edilemez. Biri, dura dura kokuşmuş bir bataklık; öteki, kayalar arasından, taşlar üzerinden sekerek, tatlı şırıltılarla sesi kulaklarımızı yıkayan bir derenin pırlıl pırlıl berrak suyu.

B) Sayfalar boyunca son derece zengin bir kültür buluyoruz: Târihten etnoğrafyaya, sosyolojiye; mitolojiden tasavvufa ve postmodernizme uzanan bir düşünce ve bilgi yoğunluğu. 'Yeni Hayat'ın basitliği ve sığlığı yanında ne kadar göz alıcı bir zenginlik!...

C) Kusursuz, mükemmel bir plan.

D) Şiir, şiir, şiir... Eser bütünüyle şiir.

Hayret ettiğim taraf, Fikri Sağlar'ın bakan olduğu bir dönemde bu esere 1992 Roman Ödülü verilmiş olması. Kıyâmet alâmeti sayılsa yeridir.

Peki,

'Yeni Hayat'ın yüz elli binlere varan satış rekorları yanında EFSA-NE SIR'ın, yâni böylesine mükemmel bir eserin, beş yüz civarında satmasını neyle îzah edebiliriz.

Ne bileyim ben? Bundaki SIR nedir?

Medyanın hikmetinden suâl olunur mu, diyeceğim, ama aklıma günümüz Türkiye'sinde kültüre hâkim olan ütöpik marksizim, liberal-laik-masonik düşünce karmaşası geliyor... Bu zümrelerin sloganlarını kulla-

(1) "Yeni Hayat" - Orhan PAMUK'un son romanı.

nırsanız, karamsarlığı işlerseniz medya fırtınasını arkanıza alıp, zirvelere çıkabiliyorsunuz, diye düşünüyorum. Doğru-yanlış bilemem. Düşünmek, üzerinde biraz durmak gerek.

EFSANE SIR adlı eseriyle Mehmet UYAR bana, "Adsız Köşk" romanıyla, yazdığı bu tek eseriyle, klasikler arasına giren Fransız yazar Alain FOURNIER'yi hatırlattı. Büyük bir ihtimaldir ki Mehmet UYAR bundan başka bir eser yazamayacaktır. Çünkü bu eser onu sömürmüş, birtirmiş görünüyor. Büyük bir ruh çilesinin meyvası. Kimbilir uykusuz geçmiş kaç yüz gecenin mahsûlü!..

Kendisini can ü gönülden tebrik ederim. Benim NOBEL AYADIMDIR.

* * *

Ayrıca iki eserin daha adlarını size duyarmayı bir borç biliyorum:

I- "ZAMANI İYE DEĞERLENDİRMEK" - Dru SCOTT. TERCÜME: Prof. Dr. Necati AĞIRALIOĞLU - Kültür Bakanlığı. Ankara, 1993.

Eserin tanıtımında yazar için şunlar anlatılıyor:

"Dr. Dru SCOTT, San Fransisco'da bulunan kendine ait "Yöneticilerin Eğitimi" şirketinin müdürüdür. Kendisi zaman kullanmanın psikolojik yönü ile müşteri münâsebetleri konularında uzmanlaşmıştır." denilmektedir.

Zannedirim böyle bir zâtın eseri okunmaya değer.

II- "İZMİR HÂTİRALARI" M. Kâmil DURSUN - Yayına hazırlayan: Ünal ŞENEL - Akademi Kitabevi. İzmir, 1994.

"Eski İzmir mektupçusu ve milletvekîli olan Kâmil DURSUN'un hâtıraları Sultan II. Abdülhamit, İkinci Meşrûtiyet, Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluş devirlerindeki İzmir'e ışık tutmaktadır.

"Yakın târihimizin dönüm noktaları olan bu devirleri ön planda bir şahsiyet olarak yaşayan M. Kâmil DURSUN'un hâtıraları, ele aldığı şahıslar ve olaylar yönünden ayrı bir önem taşımaktadır."

Takdim yazısı böyle.

Bahsedilen dönemleri genellikle İstanbul-Ankara ekseninde öğrenen târih meraklıları için İzmir'den de bakış açısı bulmakla, o devrin tefekkür haritasını çıkarmada sağlam bir nîrengi noktası elde edilmiş olacaktır.

Altın Çini

ALTIN ÇİNİ

KÜTAHYA-TÜRKİYE

Sebilerenler Cad. Karamalığıl Apt.

Zemin Kat No: 36 Kütahya

Tel: (274) 216 24 12 - 216 35 60

'94-'95

sezonunda da Yapı Kredi, kültür ve sanatta insanlara en iyi, en güzel, en değerli sunmaya devam ediyor. 1995 Mayıs'ında sekizincisi düzenlenecek Yapı Kredi Gençlik Festivali'nde, yine çeşitli ülkelerden sanatçılar İstanbul'da izleyicilerin karşısına çıkacak. Ayrıca dünyanın ünlü müzik ve dans toplulukları, Yapı Kredi'nin davetlisi olarak, özel gösteriler sergilemek üzere bu sezon da Türkiye'ye gelecek. *Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi*, *Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi* ve *Yapı Kredi Sanat Galerileri*'nden oluşan Yapı Kredi Kültür Merkezi ise, etkinliklerini yeniliklerle sürdürecektir.

YAPI KREDİ SERMET ÇİFTER KÜTÜPHANESİ

Yaklaşık 80.000 kitap, 2.500 elyazması ve sürekli yayınlarla araştırmacılara ve kitapseverlere hizmet veren *Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi*'nde bu yıl, sanat ve edebiyatımızın ünlü isimlerinin hayatlarına ve eserlerine ışık tutan *Bir Usta, Bir Dünya* arşiv sergilerinin yanı sıra, yeni bir etkinlik daha yer alıyor: *Atölye Çalışmaları*.

Atölye Çalışmaları'nda, çeviri ve yazma uğraşlarına yakınlık duyanlar, her hafta çevirmen ve yazarlarla buluşup, çalışma ve tartışma imkânı buluyorlar.

YAPI KREDİ VEDAT NEDİM TÖR MÜZESİ

Yapı Kredi'nin işleme, kumaş, tombak, yazma, tespih koleksiyonlarının sürekli sergilendiği *Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi*'nde,

Yapı Kredi'nin dünyaca ünlü sikke koleksiyonu, *Beylikler Dönemi Sikkeleri* ve *Osmanlı Dönemi Sikkeleri* sürekli sergileriyle sanatseverlere sunuluyor. Ayrıca Yapı Kredi Kültür Merkezi'nin yeni etkinliklerinden bir diğeri olan *Nümizmatik Söyleşileri* de burada yer alıyor.

Nümizmatik Söyleşileri'nde, Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde geçen sezon sergilenen ve bu sezon da sergilenmeye devam edecek olan Yapı Kredi'nin dünyaca ünlü sikke koleksiyonu etrafında, Osmanlı İmparatorluğu tarihine ışık tutan söyleşiler yapılıyor.

YAPI KREDİ SANAT GALERİLERİ

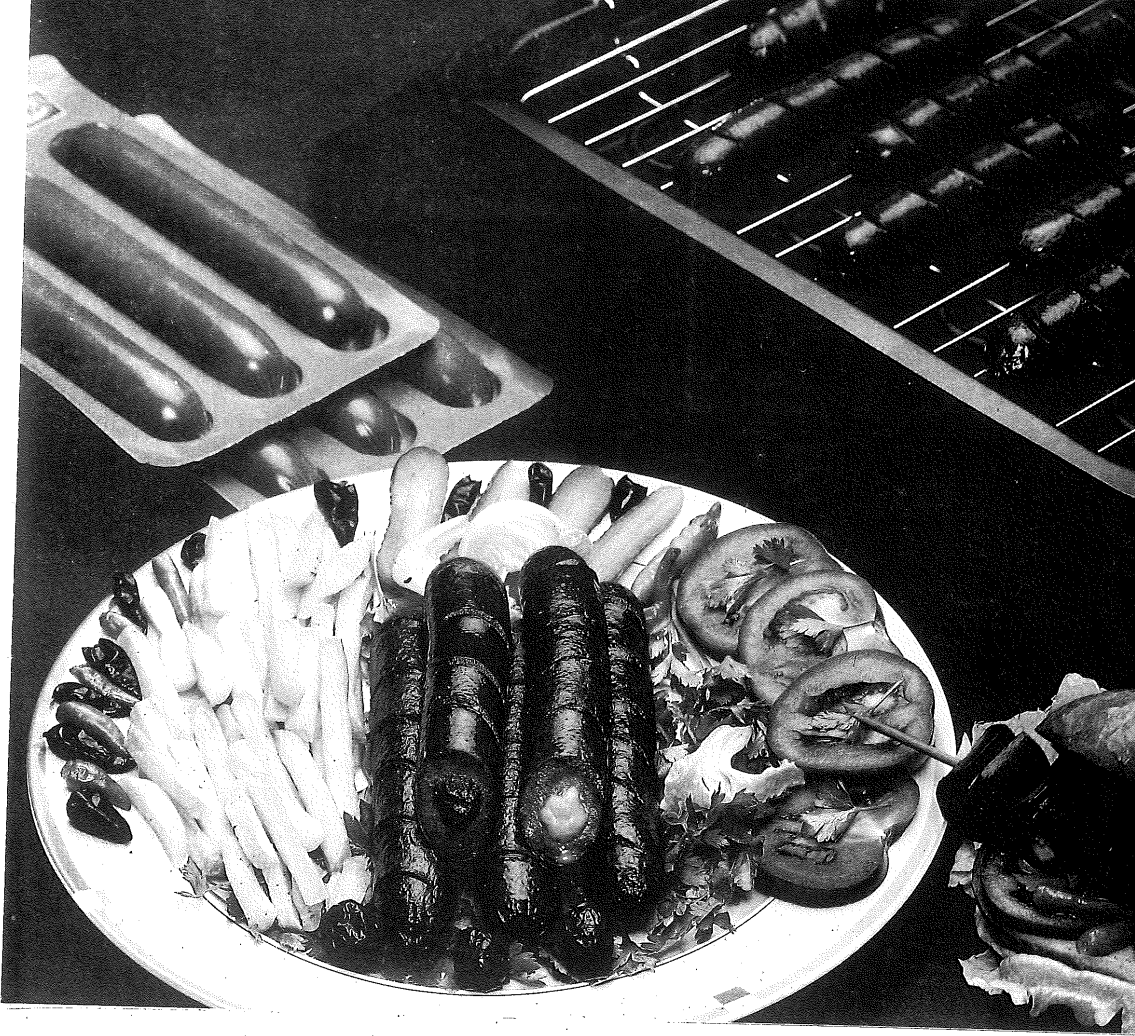
Yapı Kredi Kazım Taşkent ve *Yapı Kredi Beyoğlu Sanat Galerileri*'nin yanı sıra, Yapı Kredi Kültür Merkezi'ne bağlı *Yapı Kredi İzmir, Yapı Kredi Balıkesir* ve Adana'da *Yapı Kredi Kemal Satır Sanat Galerileri*'nde, klasik ve modern resmin önde gelen temsilcilerinin yapıtları sergileniyor.

SALI TOPLANTILARI

Ülkemizin önde gelen kültür, sanat ve bilim adamlarının katıldığı canlı, güncelliğe dayalı tartışma ortamları, İstanbul'da *Sermet Çifter Kütüphanesi*'nde ve İzmir'de *İzmir Sanat Galerisi*'nde bütün hızıyla devam ediyor.

Yapı Kredi'nin '94-'95 kültür ve sanat etkinliklerine herkesi bekliyoruz.

YAPI KREDİ

Beşler'den yepyeni bir sosıs.. Beşler Karnaval

Beşler damak zevkinize yepyeni bir
lezzet armağan ediyor: Karnaval...

Türkiye'de ilk kez çift dolum tekniğiyle
hazırlanan iki ayrı lezzet; Özel Soslu
ve Kaşarpeyniri katkılı sosisler.

"Yenince Beşler yenir."

